

ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ ΚΑΙ ΡΩΜΑΙΟΚΑΘΟΛΙΚΙΣΜΟΣ*

Ο ΑΡΞΑΜΕΝΟΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΣ ΔΙΑΛΟΓΟΣ

ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΚΑΙ ΣΚΕΨΕΙΣ

Υ Π Ο

ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ - ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΖΑΦΕΙΡΗ

Μητροπολίτου Περιστερίου — Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου

ΜΕΡΟΣ Δ'.

Η ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗ ΕΝΑΡΞΙΣ ΤΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ

ΚΑΙ ΑΙ ΠΡΩΤΑΙ ΑΥΤΟΥ ΔΥΣΚΟΛΙΑΙ

1. Ἡ ἐπίσημος ἐναρξίς τοῦ Διαλόγου ἐν Πάτμῳ-Ρόδῳ.

Κατόπιν μακρῶν προκαταρκτικῶν ἐργασιῶν τῆς Μικτῆς Προπαρασκευαστικῆς ἐκ Θεολόγων Μικτῆς Ἐπιτροπῆς καὶ κατόπιν τῶν ἀποφασισθέντων ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Δημητρίου τοῦ Α' καὶ τοῦ Πάπα Παύλου-Ἰωάννου τοῦ Β', κατὰ τὸ ταξίδιον τοῦ τελευταίου εἰς Φανάριον, αἱ ἐργασίαι τοῦ ἐπισήμου Θεολογικοῦ Διαλόγου μεταξὺ Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ ἤρξαντο ἐν Πάτμῳ-Ρόδῳ τὴν 29ην Μαΐου καὶ ἔληξαν τὴν 4ην Ἰουνίου. Εἰς τὸν ὡς ἄνω Διάλογον μετέσχον κληρικοὶ καὶ λαϊκοὶ Ἀντιπρόσωποι τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, τῶν Πατριαρχείων τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῶν λοιπῶν Αὐτοκεφάλων καὶ Αὐτονόμων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν.

Βάσει τοῦ καταρτισθέντος προγράμματος τῆς Διοργανωτικῆς ἐπιτροπῆς, τῆς ὁποίας Πρόεδρος ἦτο ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Ρόδου κ. Σπυρίδων¹, τὰ μέλη τῆς Μικτῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς, περὶ τὴν ἕκτην ἀπο-

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 90 τοῦ προηγουμένου τεύχους.

1. Τὰ λοιπὰ μέλη τῆς Διοργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς ἦσαν: Ὁ Πανος. Καθηγούμενος καὶ Πατριαρχικὸς Ἐξάρχος Πάτμου Ἀρχιμ. Ἰσίδωρος Κρικρῆς καὶ οἱ Πανοσιολογ. Ἀρχιμανδρίται Σπυρίδων Παπαγεωργίου καὶ Ἀπόστολος Βούλαρης. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ δεόν καὶ δημοσίᾳ νὰ λεχθῆ ὅτι τὰ μέλη τῆς ἐν λόγω Ἐπιτροπῆς εἰργάσθησαν ὑποδειγματικῶς, εἰς τρόπον ὥστε ἡ καθόλου διοργάνωσις

γευματικὴν ὥραν, τῆς 28ης Μαΐου, ἐπεβιβάσθησαν τοῦ ἀτμοπλοίου «Ποσειδῶν» μὲ κατεῦθυσιν τὴν Ἱερὰν Νῆσον Πάτμον εἰς τὴν ὁποίαν καὶ ἔφθασαν τὴν πρωτὰν τῆς ἐπομένης. Ἐν τῇ Ἱερᾷ ταύτῃ Νήσῳ, ἐνθα ἐξωρίσθη ὁ Ἀπόστολος καὶ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, πρὸς τιμὴν τοῦ ὁποίου ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος ὁ Λατρηνὸς ἵδρυσεν τὴν περίφημον Μονήν, ἥτις ἀπέβη φωτεινὸν κέντρον τοῦ ἀνατολικοῦ Μοναχισμοῦ καὶ τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων κατὰ τὰ ἔτη τῆς τουρκοκρατίας, ἐγένετο ἡ ἐπίσημος καθιέρωσις τῆς ἐνάρξεως τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου μεταξὺ Ρωμαιοκαθολικῆς καὶ Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.

* * *

Ἡ νῆσος Πάτμος ἐπέλεγε ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ὡς τόπος τῆς ἱστορικῆς ἐναρκτηρίου Συνελεύσεως διὰ πολλοὺς καὶ διαφόρους λόγους, καὶ δὴ διότι αὕτη εἶναι ὁ ἱερὸς τόπος ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ υἱὸς τῆς βροντῆς καὶ ἡγαπημένος μαθητὴς τοῦ Κυρίου, ὁ Ἀπόστολος Ἰωάννης, ἔλαβε τὴν κατ' ἐξοχὴν ἀποκάλυψιν τοῦ μυστηρίου τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Πάτμος, ὡς νῆσος τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ μυστηρίου τῆς Ἐκκλησίας, ἦνωσε τὸ «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος» τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου μετὰ τοῦ νέου περὶ τοῦ Λόγου λόγου, τ. ζ. μετὰ τοῦ περὶ τοῦ μυστηρίου τοῦ Λόγου διμεροῦς Θεολογικοῦ Διαλόγου. Ἡ προτίμησις τῆς Πάτμου συνετέλεσεν ὥστε ὁ δεῦτερος λόγος (=Διάλογος) νὰ συνδεθῇ μετὰ τοῦ πρώτου, ὡς ἐπίσης ἡ μαρτυρία τῶν διαλεγομένων Ἐκκλησιῶν νὰ συνδεθῇ μετὰ τῆς αὐτοαποκαλύψεως τοῦ Λόγου καὶ τῆς ἀρχικῆς περὶ Λόγου μαρτυρίας. Πρὸς τοῦτοις, ἡ Πάτμος προὔτιμήθη ὡς τόπος ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου, ἵνα διὰ τῆς προτιμήσεως ταύτης βεβαιωθῇ, εὐθύς ἐξ ἀρχῆς, ἡ ἐπιθυμία ἀμφοτέρων τῶν Ἐκκλησιῶν νὰ μελετήσωσιν ἀπὸ κοινοῦ τὴν «Ἀποκάλυψιν» τὴν ἐν Πάτμῳ γενομένην ἀφ' ἑνός, καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν κοινωνίαν μετὰ τῆς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ Θεοῦ καταβαινούσης καινῆς Ἱερουσαλήμ (πρβλ. Ἀποκ. 21,2).

* * *

Ἐν τῷ μικρῷ λιμένι τῆς νήσου ὑπεδέχθησαν τοὺς ἐκπροσώπους τῶν δύο Ἐκκλησιῶν αἱ ἐκκλησιαστικαὶ καὶ πολιτικαὶ ἀρχαὶ τῆς περιοχῆς ταύτης, αἱ ὁποῖαι καὶ ἐξέφρασαν τὴν μεγάλην χαρὰν διὰ τὴν ἱστορικὴν ταύτην ἐπίσκεψιν. Ἀκολούθως οἱ Σύεδροι ἀνῆλθον εἰς τὴν Πατριαρχικὴν καὶ Σταυροπηγιακὴν Ἱερὰν Μονήν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου πρὸ τῶν προφυλαίων τῆς ὁποίας ὑπεδέχθησαν αὐτοὺς ὁ Καθηγούμενος καὶ Ἐξάρχος τοῦ Οἰ-

τοῦ Συνεδρίου, ἐξαιρέσει ὀρισμένων δευτερευούσης σημασίας τεχνικῶν δυσκολιῶν, προελθουσῶν ἐκ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν συνέδρων, νὰ θεωρηθῇ τελεία, ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ δυνατοῦ πάντοτε.

κουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐν Πάτμῳ Πανος. Ἀρχιμ. Ἰσίδωρος μετὰ τῶν λοιπῶν Πατέρων τῆς Μονῆς.

Οὗτος, ἐν τῇ προσφωνήσει του πρὸς τοὺς ὑψηλοὺς ἐπισκέπτας καὶ ταπεινοὺς προσκνητὰς τοῦ ἱεροῦ τούτου χώρου, ἐξέφρασε τὴν συγκίνησιν ὑπὸ τῆς ὁποίας διακατέχεται ἡ Ἱερὰ Ἀδελφότης τῆς Μονῆς καὶ ὁ ἴδιος προσωπικῶς. Ἐν συνεχείᾳ, ἐπεξηγῶν τὴν προέλευσιν τῆς συγκινήσεώς του ταύτης, ἐτόνισε μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἀκόλουθα: «Ἡ συγκίνησις αὕτη ποικίλας ἔχει ἀφορμὰς καὶ ἀπὸ πολλῶν σκέψεων προκαλεῖται. Καὶ πρώτη μὲν αἰτία ὅτι ἡ Ἱερὰ ἡμῶν Μονὴ καὶ νῆσος αὕτη ἔδωκαν τὴν προσωνομίαν εἰς τὸ Ἰμέτερον Συνέδριον. Τοῦ γεγονότος δὲ τούτου πρωταρχικὴ αἰτία εἶναι «ὁ Ἰῖδος τῆς βροντῆς», ὁ Μαθητῆς τῆς ἀγάπης, ὁ Ἱερὸς Εὐαγγελιστῆς τοῦ «ἴνα ἐν ὄσιν», ὁ ὑπιδέτης τῆς Θεολογίας ἀετὸς Ἰωάννης ὁ Θεολόγος. Τούτου τοῦ θεσπεσίου ἀνδρὸς οἱ Ἅγιοι πόδες καθηγίασαν πρὸ χιλίων ἐνεακοσίων ἐτῶν τὰ ἱερὰ ταῦτα χρώματα, τὰ ὁποῖα καὶ Ἰμεῖς σήμερον πατεῖτε... Τῆς συγκινήσεως ταύτης καρπὸς εἶναι χαρὰ καὶ ἀγαλλίασις, διότι παρευρίσκονται ἐνταῦθα τόσαι ἐκλεκταὶ προσωπικότητες τῆς Χριστιανωσύνης, ὅπως ἄρξωνται τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου μεταξὺ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς καὶ Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας...»¹.

Μετὰ τὴν ἐκ μέρους τῶν ἀδελφῶν τῆς Ἱερᾶς Μονῆς συγκινητικὴν ὑποδοχὴν οἱ Σύεδροι εἰσῆλθον εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν καὶ κατηυθύνθησαν πρὸς τὸ Καθολικὸν αὐτῆς, ἔνθα ἐγένετο ἡ ἐπίσημος καθιέρωσις τοῦ μεταξὺ Ὁρθοδοξίας καὶ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου. Ἡ καθιέρωσις αὐτοῦ ἐγένετο δι' εἰδικῆς, κατὰ τὸ τελετουργικὸν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἀκολουθίας, εἰς ἣν ἐχοροστάτησεν ὁ Σεβασμιώτατος Γέρων Μητροπολίτης Χαλκηδόνος κ. Μελίτων ὡς ἐκπρόσωπος τῆς φιλοξενούσης τὴν Συνέλευσιν Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, καὶ ἔψαλεν ἐμμελῶς ὁ ἐκ τῶν Πατέρων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς ἀποτελούμενος χορὸς. Κατὰ τὴν ἱερὰν ταύτην ἀκολουθίαν ἐγένετο ἡ συνήθης μικρὰ Συναπτὴ, εἰς ἣν προσετέθη ἡ αἴτησις «ὕπερ εὐδόσεως τοῦ ἀρχομένου Διαλόγου», καὶ ἀκολούθως ἀνεγνώσθη εἰδικὴ διὰ τὴν καθιέρωσιν τοῦ Διαλόγου συνταχθεῖσα εὐχή, τὴν ὁποίαν καὶ παραθέτομεν ἐν τῷ τέλει τῆς παρούσης μελέτης.

Περατωθέντος τοῦ τελετουργικοῦ μέρους τῆς εἰδικῆς ταύτης ἀκολουθίας, τὸν λόγον ἔλαβεν ὁ Σεβ. Γέρων Μητροπολίτης Χαλκηδόνος κ. Μελίτων, ὅστις, ἐξ ὀνόματος τοῦ «Ἐπισκόπου» τῆς νήσου ταύτης, ἦτοι τοῦ Παναγιωτάτου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. κ. Δημητρίου, καὶ ὡς ἐκτακτος αὐτοῦ ἀπεσταλμένος, ἐχαιρέτισε τὰ μέλη τῆς Μικτῆς Συντονιστικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Διαλόγου. Ἀκολούθως ἐπεξηγῶν τοὺς λόγους, δι' οὓς ἡ Ἐπιτροπὴ συνέρχεται ἐν Πάτμῳ, ὀρθῶς καὶ ἐν ἐξάρσει πολλῇ ἐτόνισεν:

1. Ἰδὲ τὸ πλῆρες κείμενον τῆς Προσφωνήσεως τοῦ Ἡγουμένου ἐνθ' κατ., Μέρος Η' (II,4).

«Ἠλθομεν εἰς τὴν Πάτμον, τὸν κατ' ἐξοχὴν τοῦτον τόπον τῆς ἀποστολικῆς θεολογίας πρωτίστως διὰ νὰ ἀκροασθῶμεν καὶ οὐχὶ νὰ ὀμιλήσωμεν. Διὰ νὰ ἐπανεύρωμεν τὴν θεολογίαν τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν Πατέρων τῆς ἀδιαίρετου Ἐκκλησίας, καί, δι' αὐτῆς, νὰ ἐπιστρέψωμεν οἱ πάντες εἰς «τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ». Μόνον ἐὰν ἐπανεύρωμεν ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους θὰ δυνηθῶμεν νὰ δώσωμεν ἀποφασιστικὴν «μαρτυρίαν Ἰησοῦ».

Ἡ ἐπανασυνάντησις μας ἐν ἐκκλησιαστικῇ δομῇ καὶ ἐκφράσει, καὶ οὐχὶ ἐν ἀπλῷ ἀκαδημαϊκῷ σχήματι, ἔπειτα ἀπὸ αἰῶνας σχίσματος καὶ διαιρέσεως, καὶ ὁ θεολογικὸς μας διάλογος καὶ ἡ ἐπιδιώξις του, ὅπως, σὺν Θεῷ, αἰσίως καταλήξῃ εἰς ὁμοφωνίαν καὶ κοινὴν ὁμολογίαν πίστεως, δὲν ἀποτελοῦν, ὅπως πάντες θὰ συμφωνῆτε, αὐ τ ο σ κ ο π ὶ ο ν, ἤτοι μίαν περιορισμένην χριστιανικὴν ἐνότητα ρωμαιοκαθολικῶν καὶ ὀρθοδόξων, ἀλλ' ὁ διάλογός μας εἶναι «διὰ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ», ποῦ συνάπτεται πρὸς τὴν ὄλην, μίαν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ. Καὶ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν αὐτομάτως — διότι τὰ δύο εἶναι ἀλληλένδετα καὶ ἀδιαχώριστα — διὰ τὴν «μαρτυρίαν Ἰησοῦ».

Ὁ σήμερον καθιερούμενος καὶ ἀρχόμενος θεολογικὸς μας διάλογος εἶναι καὶ ὀφείλει νὰ εἶναι «μαρτυρία Ἰησοῦ» ἐνδοχριστιανικῶς καὶ ἐξωχριστιανικῶς, πρὸς ἅπαντα τὰ ἔθνη, πρὸς τὸν κόσμον ὅλον, πρὸς τὴν δημιουργίαν ἅπασαν. Νὰ εἶναι ἐπανευαγγελισμὸς καὶ εὐαγγελισμὸς.

Κατὰ τὴν, ἐν πνεύματι Χριστοῦ, κρίσιν τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, καί, ὡς πέποιθα, συνόλου τῆς Ὁρθοδοξίας αὐτὸ εἶναι τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου, ἡ ἀνάγκη τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ τὸ αἵτημα τῶν καιρῶν μας, ἡ προσδοκία τῶν χριστιανῶν καὶ τῶν μὴ χριστιανῶν, ἤτοι νὰ δώσωμεν «μαρτυρίαν» ἐν τῇ ἀποκαλύψει τοῦ γεγονότος τῆς μιᾶς Ἐκκλησίας ...ἡ στιγμή αὕτη τῆς διαλογικῆς συναντήσεως ἡμῶν εἶναι ἱστορική, κρίσιμος καὶ ἀπολύτως ὑπεύθυνος δι' ὅλους τοὺς συμμετέχοντες»¹.

Μετὰ τὸ πέρας τῆς προσφωνήσεως τοῦ Γέροντος Μητροπολίτου Χαλκηδόνος κ. Μελίτωνος τὸν λόγον ἔλαβεν ὁ Σεβ. Ἀρχιεπίσκοπος Οὐτρέχτης Καρδινάλιος κ. J. Willebrands, Πρόεδρος τῆς Γραμματείας τοῦ Βατικανοῦ διὰ τὴν Ἐνότητα τῶν Χριστιανῶν. Οὗτος, ἐξ ὀνόματος τῆς Α.Α. τοῦ Πάπα Ἰωάννου-Παύλου τοῦ Β' καὶ τῶν μελῶν τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἀντεφώνησεν ἐκφράσας τὴν πνευματικὴν χαρὰν καὶ ἀγαλλίασιν τῆς Ἐκκλησίας του διὰ τὸ ἀρχόμενον μέγα ἔργον τῆς ἐπανενώσεως τῶν δύο ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν, τῶν ὁποίων «ἡ σημερινὴ συνάντησις ὀφείλει νὰ εἶναι, παρὰ τοὺς ἐλλείψεις της καὶ τοὺς περιορισμούς της, μία διακήρυξις

1. Ἰδὲ τὸ πλῆρες κείμενον τῆς Προσφωνήσεως τοῦ Σεβ. Γέροντος Μητροπολίτου Χαλκηδόνος ΜΕΛΙΤΩΝΟΣ ἐνθ' κατ., Μέρος Η' (II,1).

τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ». Εἰδικώτερον ὁ ὀμιλητής, ἐκκινήσας ἐκ τῆς ἀποκαλυπτικῆς διαστάσεως τῆς ἰωαννείου Θεολογίας, διέγραψεν ἐν σαφεῖ συντομίᾳ τὴν πνευματικὴν πορείαν, τὴν ὁποίαν θὰ πρέπει νὰ ἀκολουθήσῃ ὁ ἀρχόμενος Θεολογικὸς Διάλογος, ὅστις δὲν θὰ πρέπει κατ' οὐδὲν νὰ ὁμοιάζῃ πρὸς τὰς γνωστὰς τοῦ παρελθόντος ἀποπείρας πρὸς ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἐχων πλήρη καὶ βαθεῖαν συνείδησιν τῶν ἀρνητικῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἐν λόγῳ ἀνεπιτυχῶν προσπαθειῶν τοῦ παρελθόντος ὁ Καρδινάλιος κ. J. Willebrands ὅλως ἰδιαιτέρως ἐτόνισε τὴν ἀναγκαιότητα ἀνατολῆς νέας ἀποκαλυπτικῆς ἐποχῆς, προκειμένου νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ ἐπίτευξις τῆς ἐνώσεως τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, αἱ ὁποῖαι «ἔχουν κληθῆ νὰ ζήσουν εἰς διαφορετικὰ ἱστορικὰ καὶ πολιτιστικὰ περιβάλλοντα. Αἱ Ἐκκλησίαι μας, ἐνῶ ἔλαβον τὴν αὐτὴν πίστιν ἀνέπτυξαν κατὰ διαφορετικοὺς τρόπους αὐτὸν τὸν χριστιανικὸν πλοῦτον καὶ ἡ κληρονομία ἡ ὁποία μᾶς παρεδόθη ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων ἐγένετο δεκτὴ κατὰ ποικίλους τρόπους καί, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς Ἐκκλησίας, ἡρμηνεύετο κατὰ διαφόρους τρόπους, συμφώνως πρὸς τὴν ποικιλίαν ἀντιλήψεως τῶν τρόπων ζωῆς» (βλ. Unit. Red. 14). Αἱ διαφορετικαὶ αὐταὶ πορεῖαι συναντῶνται εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, τὴν λειτουργικὴν, τὴν πνευματικὴν, τὴν πειθαρχίαν, τὸν τρόπον ἐκφράσεως, παρουσιάσεως καὶ ὀργανώσεως τῆς σκέψεως σχετικὰ μὲ τὰ μυστήρια τῆς πίστεως. «Δὲν εἶναι, λοιπόν, ἐκπληκτικὸν τὸ γεγονός, ὅτι ὠρισμένα ὄψεις τοῦ ἀποκεκαλυμμένου μυστηρίου ἦσαν ἐνίοτε πληρέστερον κατανοηταὶ καὶ ἐπαρουσιάζοντο κατὰ καλύτερον τρόπον ἀπὸ τοὺς μὲν παρὰ ἀπὸ τοὺς δέ, οὕτως ὥστε νὰ πρέπει νὰ θεωρήσωμεν αὐτὰς διαφόρους θεολογικὰς διατυπώσεις, ὡς συμπληρωματικὰς μᾶλλον ἢ ὡς ἀντιθέτους (Unit. Red. 17).

Ἐπ' αὐτὴν τὴν προοπτικὴν ὀφείλει νὰ τοποθετηθῇ ἡ ἐργασία μας ἐν ὄψει τῆς τελείας κοινωνίας ἐν τῇ πίστει, μὲ σεβασμὸν εἰς τὴν πολλαπλότητα καὶ εἰς τὴν διαφοροποίησιν ἀμφοτέραι ἀπαραίτητοι διὰ νὰ ἐκφράσουν τὸν ἀπέραντον πλοῦτον τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν δωρεῶν του. Ἐποκρινόμενοι ἐν πνεύματι προσκυνήσεως πρὸ τοῦ ἀκατανόητου καὶ ἀφάτου μεγαλείου τοῦ Θεοῦ, αἰνοῦντες καὶ εὐχαριστοῦντες διὰ τὴν ἀποκάλυψιν, τὴν ὁποίαν μᾶς κάμει ὅταν καλῆ νὰ συμμετάσχωμεν εἰς τὴν ζωὴν, δυνάμεθα νὰ ἐμπλουτίσωμεν οἱ μὲν τοὺς δὲ καὶ νὰ ἀφειθῶμεν νὰ ὀδηγηθῶμεν ὑπὸ τοῦ Πνεύματος πρὸς ὀλόκληρον τὴν ἀλήθειαν. Τοιοῦτοτρόπως εἶναι δυνατὸν νὰ πράξωμεν ἔργον θεολόγων, καὶ ἀγαπῶντες ἀλλήλους νὰ καταστήσωμεν ἐν μιᾷ καρδίᾳ εἰς τὴν ὁμολογίαν τῆς ἀποκαλυφθείσης εἰς ἡμᾶς ἀληθείας»¹.

Ἀκολουθῶς ὀμίλησεν ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Καρθαγένης κ. Παρθένιος, ὅστις, ἐξ ὀνόματος τῶν ὀρθοδόξων Ἐκπροσώπων τῶν ἀδελφῶν Αὐτο-

1. Ἰδὲ τὸ πλήρες κείμενον τῆς προσφωνήσεως τοῦ Καρδινάλιου J. Willebrands ἐνθ. κατ., Μέρος Η' (II,2).

κεφάλων καὶ Αὐτονόμων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἐξέφρασε τὰς εὐχαριστίας καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην πάντων πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, τὸ ὁποῖον εἶχε τὴν πρωτοβουλίαν νὰ συγκαλέσῃ τὸ συνέδριον τοῦτο ἐν Πάτμῳ, ἔνθα «ἔπρεπε νὰ ἀρχίσῃ ἡ κοινὴ πορεία, ὁ Διάλογος», ὅστις «εἶναι Ἀποκάλυψις, καὶ ἡ ἔνωσις θὰ εἶναι Θεοῦ Ἀποκάλυψις»¹.

Περατωθείσης τῆς εἰδικῆς ἐν τῷ Καθολικῷ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τελετῆς ἐδόθη δεξιῶσις ἐν τῷ Ἡγουμενείῳ τῆς Μονῆς καὶ εἶτα ἐπηκολούθησε ξενάγησις κατ' ἀρχὰς μὲν ἐν τῷ Σκευοφυλακίῳ, ἐν ᾧ φυλάσσονται ἅγια λείψανα, πολύτιμα ἀντικείμενα Πατριαρχῶν καὶ Αὐτοκρατόρων, ὡς ἐπίσης καὶ ἕτερα ἀντικείμενα ἀμυθῆτου ἱστορικῆς ἀξίας (ἄμφια, ἱερὰ σκεύη, εἰκόνες κλπ.), εἶτα δὲ ἐν τῇ πλουσιωτάτῃ ἐκ σιγγιλλίων, κωδίκων καὶ σπανιωτάτων βιβλίων ἱστορικῆ Βιβλιοθήκῃ τῆς Μονῆς. Ἡ παράθεσις ἐπισημοῦ γεύματος ἐν τῇ μοναστηριακῇ τραπέζῃ ἐπεσφράγισε τὴν παραδοσιακὴν φιλοξενίαν τῶν Ὁρθοδόξων Ἱερῶν Μονῶν καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ.

Ἡ πρώτη καὶ οὕτως εἰπεῖν τελετουργικὴ συνάντησις τῶν μελῶν τῆς Μικτῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς ἔκλεισεν εἰς τὴν Πάτμον μὲ τὴν προσκνηματικὴν τῶν Συνέδρων ἐπίσκεψιν εἰς τὸ Ἱερὸν Σπήλαιον τῆς Ἀποκαλύψεως, κάτωθεν τῶν θόλων τοῦ βράχου τῆς ὁποίας, ἐν βαθεῖα ψυχικῇ καὶ πνευματικῇ κατανούξει, ἀνεγνώσθησαν, ἑλληνιστί καὶ λατινιστί, ἡ Ἀρχιερατικὴ Προσευχὴ τοῦ Κυρίου καὶ στίχοι ἐκ τοῦ βιβλίου τῆς Ἀποκαλύψεως, ἐν συνεχείᾳ δὲ ἐψάλησαν τροπάριά τινα εἰς διαφόρους γλώσσας καὶ πάντες, ἐν τῷ κατασκευαστικῷ καὶ ἐπιβλητικῷ ἀποκαλυπτικῷ τούτῳ χώρῳ, ἠκροάσθησαν αὐτοῦ τούτου τοῦ Λόγου (πρβλ. Ἰωάν., 17,1 ἐξ.), προσηυχῆθησαν ἐν βαθεῖα περισυλλογῇ καὶ ἠσθάνθησαν ἐπιτακτικωτέραν τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἐνάρξεως τοῦ Διαλόγου «πρὸς δοξολογίαν τοῦ Θεοῦ» καὶ «πρὸς διακονίαν τοῦ λαοῦ Του», ὡς χαρακτηριστικώτατα εἶπεν ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Δημήτριος ἐν τῇ ἐξαγγελίᾳ τῆς ἐνάρξεως τοῦ Διαλόγου².

* * *

Μὲ μεγάλην συγκίνησιν οἱ Σύεδροι ἀνεχώρησαν ἐκ τῆς Ἱερᾶς Νήσου Πάτμου³ ἔνθα, κατὰ τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν, ἔγραψεν ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης τὴν Ἀποκάλυψιν, διὰ νὰ συνεχίσουν τὸ ταξιδίδιον των πρὸς τὴν Κῶ, τῆς ὁποίας ὁ

1. Ἰδὲ τὸ πλῆρες κείμενον ἐνθ. κατ., Μέρος Η' (II,3).

2. Χρυσοστόμου-Γερασίμου ΖΑΦΕΙΡΗ, Μητροπολίτου Περιστερίου, ἐνθ. ἀνωτ., σ. (ὑποσ. 1).

3. Ἐν παρόδῳ ἀναφέρομεν, ὅτι ἡ ἀρχικὴ ἀπόφασις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἦτο νὰ λάβωσι χώραν ἐν Πάτμῳ ἅπασαι ἀνεξαιρέτως αἱ ἐργασίαι τοῦ Συνεδρίου. Διὰ λόγους ὅμως καθαρῶς τεχνικοῦς ἡ ἀπόφασις αὕτη ἀνεθεωρήθη καὶ ἀπεφασίσθη, ὅπως ἡ μὲν πανηγυρικὴ καθιέρωσις τῆς ἐνάρξεως τοῦ Διαλόγου γίνῃ ἐν Πάτμῳ, αἱ δὲ ἐπὶ μέρους ἐργασίαι αὐτοῦ ἐν Ρόδῳ, ἔνθα ὑπάρχουσιν οἱ κατάλληλοι χώροι καὶ τὰ κατάλληλα καὶ ἀναγκαῖα τεχνικὰ μέσα.

Σεβ. Ποιμενάρχης κ. Ίεζεκιήλ ὑπεδέχθη τοὺς ἐκπροσώπους τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν τῇ προκυμαίᾳ καὶ ἐξενάγησεν αὐτοὺς εἰς τὰ διάφορα ἀξιοθέατα τῆς νήσου τοῦ Ἱπποκράτους. Μετὰ τὴν σύντομον ξενάγησιν οἱ Σύεδροι διὰ τοῦ ἰδίου πλοίου ἀπέπλευσαν πρὸς τὴν ὠραιοτάτην Νῆσον Ρόδον εἰς τὴν ὁποίαν καὶ ἀφιχθήσαν τὴν πρώτην τῆς 30ης Μαΐου. Ἐν τῷ πλοίῳ ὑπεδέχθησαν τοὺς ὑψηλοὺς ἐπισκέπτας αἱ ἐκκλησιαστικαὶ καὶ πολιτικαὶ ἀρχαὶ τῆς Νήσου. Ὁ Ποιμενάρχης αὐτῆς Σεβ. Μητροπολίτης κ. Σπυρίδων ἐν τῇ πρὸς αὐτοὺς προσφωνήσει, μεταξύ ἄλλων, ἐτόνισε καὶ τὰ ἐξῆς: «Τὴν παγκόσμιον ὅμως ἐπικράτησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ δύναται μόνον νὰ ἐπιτύχη ἡ Μία Ἀγία Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία, ἥς τὰ θεμέλια καὶ διεφύλαξαν αἱ δύο ἀρχαῖαι μας Ἐκκλησίαι εἰς τὰς Οἰκουμενικὰς Συνόδους, ἔνθα τὰ δύο οἰκουμενικὰ πνεύματα, τὸ Ἑλληνικὸν καὶ τὸ Ρωμαϊκόν, κατενόησαν τὸ παγκόσμιον κήρυγμα τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Χριστοῦ τῆς ἀληθείας περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Κόσμου τῆς σωτηρίας καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ ὑπάτου σκοποῦ τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ.

Τὸ μέγα ἔργον τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ ἡ κλασσικὴ μορφή τῶν λειτουργιῶν καὶ τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως εἶναι ὁ καρπὸς τῆς συνεργασίας τῶν δύο πνευμάτων»¹.

Μετὰ τὸ πέρας τῆς προσφωνήσεως τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου οἱ ἐκπρόσωποι ἀπεβιβάσθησαν τοῦ σκάφους καὶ ὠδηγήθησαν εἰς τὸ ξενοδοχεῖον Ρόδου Πάλλας, ὅπου καὶ διεξήχθησαν αἱ κυρίως θεολογικαὶ ἐργασίαι ὡς ἔπεται.

Συμφώνως πρὸς τὸ καταρτισθὲν πρόγραμμα κατὰ τὰς δύο πρώτας ἡμέρας (30 καὶ 31 Μαΐου) αἱ δύο Ἐπιτροπαὶ εἰργάσθησαν κεχωρισμένως, εἰς δὲ τὰς ὑπολοίπους ἐργασίμους ἡμέρας ἐν πλήρει Ὀλομελείᾳ τῆς Μικτῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς. Οὐ μὴν ἀλλὰ ἡ φύσις τῶν πραγμάτων, ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν μελῶν τῆς Μικτῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς, ἡ πορεία τῶν συζητήσεων καὶ αἱ ἐν τῷ μεταξύ ἀναφεῖσαι πρώται δυσκολίαι, αἵτινες ἐκινδύνευσαν νὰ ὀδηγήσωσι τὸν Διάλογον εἰς πλήρες ἀδιέξοδον, ὑπεχρέωσαν τὰ μέλη τῶν δύο ἀντιπροσωπειῶν νὰ συνέρχωνται κεχωρισμένως καὶ κατ' αὐτὰς ἔτι τὰς ἡμέρας τῶν ἐργασιῶν τῆς Μικτῆς Ὀλομελείας. Ἡ ὡς ἂν ἀναγκαιότης ἀπέβη, ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει, λίαν πρακτικὴ καὶ ὠφέλιμος διὰ τὴν ἐναρμόνισιν τῶν ἀντιθέτων ἀπόψεων καὶ ἐκτιμήσεων τῶν διαφόρων τεθέντων προβλημάτων, διὰ τὸν συγχρονισμόν τῶν δυνάμεων καὶ γενικώτερον διὰ τὴν διευκόλυνσιν καὶ προαγωγὴν τοῦ λίαν ἐπιπόνου ἔργου τῆς Μικτῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς, ἥτις, ἔνεκα τῶν ἐξήκοντα περίπου μελῶν αὐτῆς, ἦτο ἐλαφρῶς δυσκίνητος. Αἱ ἐργασίαι ἐπερατώθησαν τὸ ἑσπέρας τῆς 4ης Ἰουλίου δι' ἐκδόσεως ἐπισήμου κοινοῦ ἀνακοινωθέντος, τὸ ὁποῖον παραθέτομεν ἐν τῷ τέλει τῆς παρουσῆς ἐργασίας².

1. Ἰδὲ τὸ πλήρες κείμενον τῆς προσφωνήσεως ἐνθ. κατ., Μέρος Η' (II,5).

2. Διαρκουσῶν τῶν ἐργασιῶν τῆς Μικτῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς ἐδόθησαν δύο

2. Λατρευτικαὶ ἐκδηλώσεις τῆς Πανορθοδόξου καὶ Ρωμαιοκαθολικῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς. Ἡ πανηγυρικὴ Ὁμιλία τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Μύρων κ. Χρυσοστόμου.

Ὁ ἀρξάμενος Θεολογικὸς Διάλογος ἐμπίπτει εἰς τὰς ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς Ἐκκλησίας προβαλλούσας ὑποχρεώσεις καὶ ἐπιταγὰς τῆς χριστιανικῆς μαρτυρίας καὶ εὐθύνης. Ἡ ἐναρξίς δὲ αὐτοῦ, ὡς ἦτο φυσικόν, ἐγένετο ἀπὸ Θεοῦ.

Πρὸς ἐπίκλησιν τῆς ἀπὸ τοῦ ἰδρύσαντος τὴν Ἐκκλησίαν Ἰησοῦ Χριστοῦ Χάριτος καὶ ἐνεργείας καὶ πρὸς τονισμόν τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ εὐχαριστιακῆς προσπαθείας ἐτελέσθησαν δύο θεῖαι Λειτουργίαι, διαρκουσῶν τῶν ἐργασιῶν τῆς Μικτῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς.

Ἡ πρώτη ἐξ αὐτῶν ἐτελέσθη τὸ ἑσπέρας τοῦ Σαββάτου, 31ης Μαΐου, ἐν τῷ ἐν Ρόδῳ Ρωμαιοκαθολικῷ Ναῷ τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου. Εἰς αὐτὴν προεξῆρχεν ὁ Σεβ. Καρδινάλιος J. Willebrands συμπαραστατούμενος ὑπὸ τῶν λοιπῶν Καρδινάλιων καὶ κληρικῶν τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐπιτροπῆς. Πλὴν τῶν ΡΚαθολικῶν πιστῶν τῆς Νήσου Ρόδου, παρέστησαν ὡσαύτως εἰς αὐτὴν καὶ ἅπαντα τὰ μέλη τῆς Διορθοδόξου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς, ἅτινα μετὰ ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἤκουσαν τὸ ὄντως ἐπίκαιρον κήρυγμα τοῦ Σεβ. Καρδινάλιου J. Willebrands, ὅστις, δραττόμενος τῆς εὐκαιρίας τῆς ἐορτῆς τῆς Ἁγίας Τριάδος, κατὰ τὸ ἐορτολόγιον τῶν Δυτικῶν, ἀνέλυσε τὸ ἀποκαλυπτικὸν ἔργον τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐν ἀναφορᾷ πάντοτε πρὸς τὸ ἔργον τῆς Μικτῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς. Ἀδυνατοῦμεν ἐνταῦθα νὰ παραθέσωμεν ἀποσπάσματά τινα τῆς ὡς ἄνω ὁμιλίας, καθ' ὅτι οὗτος ὠμίλησεν ἀπὸ στήθους.

Ἡ δευτέρα πανηγυρικὴ Θεία Λειτουργία ἐτελέσθη τὴν πρώτην τῆς Κυριακῆς (1η Ἰουνίου) ἐν τῷ Καθεδρικῷ Ἱερῷ Ναῷ τῶν Εἰσοδίων τῆς Παναγίας τῆς Κρεμαστῆς. Ταύτης προεξῆρχεν ὁ Σεβ. Γέρον Μητροπολίτης Χαλκηδόνος κ. Μελλίων, συμπαραστατούμενος ὑπὸ πάντων τῶν Ἁγίων Ἀρχιερέων καὶ Πρεσβυτέρων μελῶν τῆς Διορθοδόξου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς. Εἰς αὐτὴν παρέστησαν καὶ ἅπαντα τὰ μέλη τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἀντιπροσωπείας, οἱ ἐκπρόσωποι τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ἐν τοῖς προσώποις τῶν κ. κ. Ἡλ. Ἀντωνοπούλου, Πρέσβευος, καὶ Βασ. Πατσικάκη, Διευθυντοῦ καὶ Ὑποδιευθυντοῦ ἀντιστοιχῶς τῆς Διευθύνσεως Ἐκκλησιῶν τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, αἱ πολιτικαὶ ἀρχαὶ τῆς Νήσου καὶ πλῆθος πιστῶν. Εἰς τὴν λαμπρὰν

ἐπίσημα γεύματα πρὸς τιμὴν τῶν Συνόδων, ἦτοι τὸ πρῶτον ἐκ μέρους τῶν ἐκτάκτων ἀπεσταλμένων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τὸ δὲ δεύτερον ἐκ μέρους τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Ρόδου κ. Σπυρίδωνος, ὅστις καὶ προσέφερεν εἰς τοὺς Συνέδρους ἀναμνηστικὸν δῶρον. Ὁσαύτως πρὸς τιμὴν τῶν μελῶν τῆς Μικτῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς ἐν τῷ Δημαρχεῖῳ τῆς Πόλεως ἐδόθη ἐπίσημος δεξίωσις ὑπὸ τοῦ Δημάρχου τῆς Νήσου (3 Ἰουνίου), ὅστις καὶ προσέφερεν εἰς τοὺς Συνέδρους ἀναμνηστικὸν μετᾶλλον.

ταύτην καὶ λίαν ἐπιβλητικὴν Πανορθόδοξον Θεῖαν Λειτουργίαν ἔδωσαν ἰδιαίτερον τονισμόν οἱ δύο ἔκτακτοι ἀπεσταλμένοι τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἦτοι ὁ Προεξάρχων Σεβ. Γέρων Μητροπολίτης Χαλκηδόνος κ. Μελίτων εἰς τὸ τελετουργικὸν μέλος καὶ ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Μύρων εἰς τὸ κηρυγματικόν. Ἡ συμβολὴ ἀμφοτέρων εἰς τὴν ἀπρόσκοπτον καθιέρωσιν καὶ ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου ὑπῆρξεν, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀμφισβητήσεως, λίαν ἀποφασιστικῆ.

* * *

Ἐπειδὴ πρόκειται περὶ ἑνὸς κατ' ἐξοχὴν Θεολογικοῦ Διαλόγου ἐπιβάλλεται ὅπως ἰδιαίτερος νὰ ἐμμείνωμεν ὀλίγον τι εἰς τὰς βασικὰς καὶ θεμελιώδεις θεολογικὰς θέσεις, τὰς ὁποίας ἀνέπτυξεν ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Μύρων εἰς τὸ κήρυγμα, τὸ ὁποῖον ἐξεφώνησεν ἀπ' ἄμβωνος κατὰ τὴν Πανορθόδοξον Θεῖαν Λειτουργίαν. Ἀληθῶς εἰπεῖν δὲν πρόκειται περὶ ἑνὸς συνήθους κηρύγματος, ἀλλὰ περὶ μιᾶς λίαν ἐμπεριστατωμένης καὶ ἄριστα ἐξ ἐπόψεως Ὁρθοδόξου, Ρωμαιοκαθολικῆς καὶ γενικώτερον Οἰκουμενικῆς διηρθρωμένης συντόμου ἱστορικῆς καὶ θεολογικῆς «μελέτης», ἣτις προὔξεν ἰδιαίτεραν ἐντύπωσιν εἰς ἅπαντα ἀνεξαιρέτως τὰ μέλη τῆ Μικτῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς, εἰς τὸν τύπον ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὸν εὐρύτερον κύκλον τῶν πιστῶν.

Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Μύρων καὶ καθηγητῆς τῆς κατὰ Χάλκην Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς κ. Χρυσόστομος Κωνσταντινίδης μὲ τὴν πανθομολογούμενην ἀντικειμενικότητα καὶ σαφήνειαν, ἣτις τὸν διακρίνει εἰς ἐκάστην σκέψιν, ἀπόφασιν καὶ ἐνέργειαν, μὲ τὴν παραδοσιακὴν φαναριωτικὴν λεπτότητα εἰς τὰς παντὸς εἶδους παρατηρήσεις του, μὲ πλήρη εὐθύνην ἔναντι τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου καὶ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ, μὲ βαθεῖαν συνείδησιν τῆς ἐν τῷ παρόντι εὐθύνης τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ἔναντι τῶν ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Δύσεως, μὲ τὸν ἔνθερον ἀλλὰ συνάμα καὶ κατ' ἐπίγνωσιν ζῆλον διὰ τὴν προαγωγὴν τῆς οἰκουμενικῆς ἐν γένει κινήσεως καὶ τῆς ἐπιτεύξεως τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν, μὲ σαφῆ καὶ ἀκριβῆ γνώσιν τῶν ἐνούτων καὶ διαφοροποιούντων τὰς σχέσεις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν δογματικο-ἱστορικῶν καὶ κανονικολειτουργικῶν δεδομένων, μὲ λεπτομερῆ ἐνημέρωσιν τῶν ρευμάτων τῆς συγχρόνου Ὁρθοδόξου καὶ Δυτ. Θεολογίας, ἀλλὰ καὶ μὲ πλήρη συνέπειαν πρὸς ὅσα ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἐδίδαξεν ἀπὸ τῆς ἑδρας τῆς Συστηματικῆς Θεολογίας ἐν τῇ κατὰ Χάλκην Ἱερᾷ Θεολογικῇ Σχολῇ, διέγραψε κατὰ τρόπον σαφῆ καὶ ὅπως ἰδιαίτερος, ρεαλιστικὸν τὰ πλαίσια ἐντὸς τῶν ὁποίων δέον νὰ κινηθῆ καὶ θὰ κινηθῆ, τοῦλάχιστον ὅσον τοῦτο ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς πλευρᾶς τῶν Ὁρθοδόξων, ὁ μεταξὺ Ὁρθοδοξίας καὶ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ Θεολογικὸς Διάλογος.

Εἰδικώτερον ὁ ὁμιλητῆς ἀνεφέρθη εἰς τὴν περιγραφὴν α) τῶν πλαισίων αὐτοῦ ἱστορικοῦ ἐν πρώτοις περιβάλλοντος, τὸ ὁποῖον καὶ θεωρεῖ ὅτι ἔχει ἀλλά-

ξει βασικά», β) τῆς θεολογικῆς προβληματολογίας τοῦ Διαλόγου, ἡ ὁποία διαφοροποιεῖται ἀπὸ ἐκείνης τοῦ παρελθόντος, γ) τῶν κοινωνιολογικῶν προϋποθέσεων τοῦ Διαλόγου, αἵτινες εἶναι πιεστικαὶ σήμερον καὶ δ) τῆς βιβλικῆς ἐπιταγῆς τοῦ Διαλόγου, ἥτις εἶναι ἡ μόνη ἡ ὁποία δὲν ἤλλαξε, καὶ ἡ ὁποία, ὡς ἀπὸ Θεοῦ, προσδιορίζει τὰ γνωρίσματα καὶ τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀναλαμβανομένου σήμερον Διαλόγου. Συγκεκριμένως ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Μύρων ὑπεγράμμισεν, ὅτι «Ὁρθοδοξία καὶ Ρωμαιοκαθολικισμός ὁδηγοῦνται εἰς συνάντησιν καὶ συζήτησιν, καὶ καλοῦνται εἰς σύμπνοιαν καὶ σύμπτωσιν. Πάντα δὲ ταῦτα ἐν ἰσότητι καὶ ἀληθείᾳ. Τοῦτο πρὸ 17ετίας ὄλης, ἀπὸ τῆς ἰδίας ταύτης Νήσου Ρόδου, τῷ 1963, διὰ τῆς Β' Πανορθοδόξου Διασκέψεως, προϋτάθη καὶ προετέθη. Ἐν ἱστορικῇ ἀκραιότητι καὶ ἀντικειμενικῇ δικαιοῦσει τῶν θέσεων τῆς χθὲς καὶ τῆς σήμερον. Τοῦτο ἀνεγνωρίσθη ὡς βασικὴ προϋπόθεσις τοῦ Διαλόγου. Ἐν διερευνήσει καὶ ἐξάρσει τῆς κοινῆς παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἐν διακριβώσει τῶν σημείων συμπτώσεως ἐκατέρωθεν, ὅσον καὶ τῶν σημείων ἀποστάσεως ἀπ' ἀλλήλων. Εἰς τοῦτο ἤδη συνέπεσαν τὰ δύο μέρη. Τέλος δὲ καὶ ἐν κατανοήσει ἀλλήλων καὶ μὲ διάθεσιν καταλλαγῆς, ἐν ταπεινώσει καὶ ἀγάπῃ. Τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν πρόθεσιν καὶ ἀπόφασιν τῶν ἐκατέρωθεν Ἐπιτροπῶν... Ἐπιθυμεῖ ὅμως ὁ ὁμιλῶν νὰ διαγράψῃ τὰ πλαίσια τοῦ Διαλόγου τούτου. Τὰ πλαίσια τοῦ ἱστορικοῦ ἐν πρώτοις περιβάλλοντος, τὸ ὁποῖον θεωρεῖ ὅτι ἔχει ἀλλάξῃ βασικά. Τῆς θεολογικῆς προβληματολογίας τοῦ Διαλόγου, ἡ ὁποία διαφοροποιεῖται ἀπὸ ἐκείνας τοῦ παρελθόντος. Τῶν κοινωνιολογικῶν προϋποθέσεων τοῦ Διαλόγου, αἱ ὁποῖαι, πιστεύει ὅτι εἶναι πιεστικαὶ σήμερον. Καὶ ἐν τέλει, τῆς Βιβλικῆς ἐπιταγῆς τοῦ Διαλόγου, ἡ ὁποία εἶναι ἡ μόνη ἡ ὁποία δὲν ἤλλαξε, καὶ ἡ ὁποία, ὡς ἀπὸ Θεοῦ, προσδιορίζει τὰ γνωρίσματα καὶ τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀναλαμβανομένου σήμερον Διαλόγου... Τὸ ἱστορικὸν περιβάλλον τοῦ Διαλόγου βασικά ἔχει ἀλλάξῃ. Ἡ σκέψις αὐτὴ ἰσχύει δι' ἀμφοτέρας τὰς πλευράς. Ἡ Ὁρθοδοξία, ἐν πρώτοις, δὲν εἶναι πλέον Μεσαιῶν, δὲν εἶναι μόνον Βυζάντιον, δὲν εἶναι μονοκρατορία ὑπὸ τὴν γνωστὴν δομὴν τοῦ θεοκρατικοῦ καθεστῶτος. Ἡ Ὁρθοδοξία σήμερον μία, ἀδιαίρετος καὶ συμπαγῆ οὐσα, ἔχει ἐν τούτοις τὰς διαφοροποιήσεις της. Δὲν εἶναι μονόπλευρον καὶ δλοκληρωτικὸν δικαιοδοσιακὸν σύστημα, δὲν εἶναι μονοεθνικὴ, δὲν εἶναι κεντρομόλον συγκεντρωτικὸν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐξουσιῶν συγκρότημα. Εἶναι τι τὸ πολὺ πέραν τούτων. Μὲ ἀμετακινήτους τὰς ἐκκλησιολογικὰς προϋποθέσεις της, ἡ Ὁρθοδοξία ἔχει ἀποκτήσῃ εὐρείας, εὐρυτάτας διαστάσεις. Πέραν τοῦ πληθυσμικοῦ ὄγκου της καὶ τῶν ἑκατομμυρίων τῶν πιστῶν, τοὺς ὁποίους ἐκπροσωπεῖ, πέραν τῆς πολυμερότητος τῶν πολιτισμῶν καὶ τῶν παραδόσεων πού περικλείει, πέραν τῶν κανονικῶν σχημάτων ἐκκλησιαστικῆς δομῆς, τὰ ὁποῖα παρουσιάζει ὑπὸ τὸ γνωστὸν σύστημα τοῦ Αὐτοκεφαλισμοῦ της, εἶναι μία νέα, ζῶσα καὶ σφριγῶσα πραγματικότης, μία πολυεδρική δύναμις, ἓνα σύστημα κατὰ τόπους

Ἐκκλησιῶν μέσα εἰς τὴν μίαν Ὁρθοδοξίαν, μὲ πλήρη αὐτοσυνειδησίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς συγκροτήσεώς της»¹.

Ὁ ὁμιλητής, διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῶν ὡς ἄνω τεσσάρων σημείων, ἅτινα ἐβοήθησαν ὥστε νὰ τεθῶσι τὰ πράγματα εἰς τὴν πραγματικὴν αὐτῶν βᾶσιν καὶ διάστασιν, ἔδωκε τὸν ὀρθόδοξον τόνον εἰς τὸν ἀρχόμενον Διάλογον, χαρακτηρίσας καὶ τονισθείσης τῆς ὀφειλετικῆς μεσότητος καὶ τοῦ εὐκαίτου μέτρου εἰς πάντα τὰ ἐπὶ μέρους τοῦ Διαλόγου τούτου, καὶ περιέγραψε μὲ ρεαλισμὸν τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Θεολογικοῦ τούτου Διαλόγου μεταξύ Ὁρθοδοξίας καὶ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ, ἅτινα πρέπει νὰ φέρωσιν ἀπαραιτήτως, ὡς εἶπε, τὴν σφραγίδα τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἐπιμαρτυρίαν τῆς ἀληθείας, τῆς σοφίας καὶ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ.

Γενικῶς εἰπεῖν, ἡ ὁμιλία τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Μύρων ὑπῆρξε, κατὰ τὴν γνώμην οὐ μόνον τῶν Ὁρθοδόξων ἀλλὰ καὶ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν, τὸ θετικώτερον, σημαντικώτερον καὶ ἀξιολογώτερον κείμενον τῆς πρώτης φάσεως τοῦ μεταξύ Ὁρθοδοξίας καὶ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ ἀρξαμένου Θεολογικοῦ Διαλόγου, χαρακτηρισθὲν ὑπὸ διακεκριμένου Λατίνου Θεολόγου, μέλους τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἀντιπροσωπείας, ὡς τὸ ἄρθρον-βᾶσις τῆς εὐοίωνου μελλοντικῆς πορείας καὶ ἐξελίξεως τοῦ Διαλόγου καὶ τῆς προσεγγίσεως τῶν δύο Ἐκκλησιῶν εἰς τὰς σχέσεις καὶ τὴν θεολογίαν των.

3. Αἱ πρῶται δυσκολίαι τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου.

Ὁ μεταξύ Ὁρθοδοξίας καὶ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ Θεολογικὸς Διάλογος δὲν εἶχεν ἐγκανιασθῆ ἀκόμη καὶ ἤδη αἱ πρῶται δυσκολίαι δὲν ἐβράδυναν νὰ ἐμφανισθῶσι. Τὸ πνεῦμα καλῆς θελήσεως, τὸ ὅποιον ἐκαλλιεργήθη ἐν τῷ ἀποκαλυπτικῷ καὶ σαγηνευτικῷ περιβάλλοντι τῆς νήσου τοῦ μαθητοῦ τῆς ἀγάπης Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, ἐθολώθη κατὰ τρόπον ἀπρόβλεπτον.

Μεταξὺ τῶν συμβάντων, ἅτινα συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀλλαγὴν κλίματος ἀρκούμεθα νὰ ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα τὰ δύο κυριώτερα:

α) Δημοσίευμα ξένου τύπου.

Τὸ ἔναυσμα διὰ τὴν ἀλλαγὴν τοῦ εὐνοϊκοῦ κλίματος, διὰ τὴν καλλιέργειαν τοῦ ὁποίου κατεβλήθησαν μεγάλαι προσπάθειαι ἐκατέρωθεν, ἐδόθη εὐθὺς μετὰ τὴν εὐρυτέραν κυκλοφορήσιν ἀνταποκρίσεώς τινος ἐκ τοῦ Βατικανοῦ ὑπὸ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τύπου. Πρόκειται περὶ τῆς ἀνταποκρίσεως τῆς ἐγκρίτου ἐφημερίδος «Ἰντερνάσιοναλ Χέραλδ Τριμπιούν», ἣν εἶχεν ἐκ Βατικανοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνεφέροντο ἀπόψεις τινὲς τοῦ προκαθημένου τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας Πάπα Ἰωάννου-Παύλου τοῦ Β' ἐπὶ ὠρισμένων θεμάτων, ἅτινα

1. Ἐνθα κατ., Μέρους Η' (III).

ἀντιμετωπίζει ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, καὶ δὴ ἐξέφραζε τὰς ἀπόψεις αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ καιρίου θέματος τῆς παπικῆς ἐξουσίας καὶ τοῦ ἀλαθήτου τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης. Εἰδικώτερον ὁ Ρωμαῖος Ποντίφηξ, ὑπεραμυνόμενος τῆς παπικῆς ἐφ' ὅλων τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν ἐξουσίας του, καθ' ὅτι τυγχάνει νὰ εἶναι ἀποκλειστικὸς διάδοχος τοῦ Πέτρου, ἐφέρετο ὡς τονίζων, ὅτι τὸ πρωτεῖον τοῦ Πάπα εἶναι ἀρχαιότατον, χρονολογούμενον ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνάγεται ὁμοίως καὶ τὸ δόγμα περὶ τοῦ ἀλαθήτου, τὸ ὁποῖον διευτυπώθη ὑπὸ τῆς Α' Βατικανῆς Συνόδου (1869-1870). Ἐναφερόμενος εἰς τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν καὶ τὴν ὑπ' αὐτῆς ἐπιδιωκόμενὴν ἐνότητα τῶν Χριστιανῶν διηυκρίνιζε, κατὰ τρόπον σαφῆ καὶ ἀπερίφραστον, ὅτι ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία δὲν θὰ ἀπαρνηθῆ, χάριν τῆς χριστιανικῆς ἐνότητος, πᾶν ὅ,τι ἀναφέρεται εἰς τὴν πίστιν αὐτῆς, τοῦθ' ὕπερ ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία θὰ πρέπει νὰ ἀποδεχθῆ καὶ νὰ μὴ θεωρήσῃ τοῦτο ὡς ἐμπόδιον διὰ τὴν συνέχισιν τοῦ Διαλόγου¹.

Ἡ ὡς ἄνω εἶδησις τοῦ διεθνοῦς τύπου προὐκάλεσεν, ὡς ἄλλως τε ἦτο ἐπόμενον, νευρικότητα καὶ μεγάλην ἀμηχανίαν εἰς τὰ μέλη τῆς Ὁρθόδοξου Ἀντιπροσωπείας, τὰ ὁποῖα διηρωτῶντο ἐὰν καὶ κατὰ πόσον ἔχει νόημα καὶ σκοπὸν νὰ ἀρχίσῃ ὁ Θεολογικὸς Διάλογος ὑπὸ τοιαύτας ἀρνητικὰς προβλέψεις καὶ προοπτικὰς. Καὶ τὰ μέλη ὅμως τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἀντιπροσωπείας δὲν ἐφάνησαν καὶ τόσον ἐνθουσιασμένα ἀπὸ τὴν ἀποδιδόμενην εἰς τὸν Πάπαν διακήρυξιν ταύτην. Τελικῶς ὅμως τὰ πράγματα διηυθετήθησαν, ὅταν οἱ τελευταῖοι, κατόπιν ἐπικοινωνίας μετὰ τοῦ Βατικανοῦ, διέψευσαν τὴν εἰδησεογραφίαν. Βεβαίως ἡ διάψευσις αὕτη, γενομένη ἐν Ρόδῳ ὑπὸ τινος τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἀντιπροσωπείας, δὲν ἰκανοποίησε τοὺς Ὁρθοδόξους, καθ' ὅτι αὕτη, λόγῳ τῆς ἰδιαιτέρας σπουδαιότητος, τὴν ὁποίαν ἐπέπρωτο νὰ ἔχῃ ἐπὶ τῆς πορείας τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου, ἔπρεπε νὰ γίνῃ ἐπίσημως ὑπὸ τοῦ Βατικανοῦ, ὡς ἄλλως τε συμβαίνει εἰς ἄλλας παρομοίας περιπτώσεις. Ὡς ἀπεδείχθη ἐκ τῶν ὑστέρων τὸ Βατικανὸν ἀπέφυγε νὰ διαψεύσῃ τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος εἶδησιν διὰ τὸν ἀπλούστατον καὶ μόνον λόγον, ὅτι τὰ ὅσα μετέδωσεν ὁ ἀνταποκριτὴς τῆς μνημονευθείσης ἐφημερίδος ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ Πάπα ἐν τῇ πρὸς τοὺς Ἐπισκόπους τῆς Δυτικῆς Γερμανίας ἐπιστολῇ αὐτοῦ ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς καταδίκης τῆς ἀντιλατινικῆς διδασκαλίας τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ καθηγητοῦ Η. Küng, ὅστις ἤσκησε δριμεῖαν κριτικὴν κατὰ τοῦ ἀλαθήτου τοῦ Πάπα².

1. Ἴδὲ τὸ πλήρες κείμενον τῆς ἀνταποκρίσεως ἐν Ἑστία, 28 Μαΐου 1980, ἀρ. φύλ. 29930, σ. 8.

2. Πρβλ. Acta Apostolicae Sedis, 15.6.1980, σσ. 385-393.

β) Ἡ παρουσία Οὐνιτῶν ἐν τῇ Ρωμαιοκαθολικῇ Ἀντιπροσωπείᾳ.

Τὸ γεγονός τῶν ἀποδοθεισῶν εἰς τὸν Πάπαν δηλώσεων δὲν εἶναι τὸ μοναδικόν, ὅπερ παρ' ὀλίγον νὰ διαψεύσῃ τὰς προσδοκίας τῶν πολλῶν, ἐξουδετεροῦν τὰς καταβληθείσας προσπάθειάς καὶ ὀδηγοῦν τὸν Διάλογον εἰς ναυάγιον πρὶν ἢ οὗτος ἀρξῆται. Ὑπάρχει καὶ δεύτερον γεγονός, ἐξ Ἰσου σοβαρὸν καὶ σπουδαῖον πρὸς τὸ πρῶτον, ἦτοι ἡ παρουσία τῶν Οὐνιτῶν μεταξύ τῶν λοιπῶν ἐξωνομασμένων ὑπὸ τῆς Ρώμης ἐκπροσώπων τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας.

Πρὶν ἢ εἰσέλθωμεν εἰς τὰς ἐπὶ μέρους λεπτομερείας τῆς συμμετοχῆς καὶ Οὐνιτῶν εἰς τὸν θεολογικὸν Διάλογον κρίνεται ἀναγκαῖον, διὰ τὴν καλύτεραν κατανόησιν τοῦ ἐν Ρόδῳ τεθέντος βασικοῦ καὶ λίαν οὐσιώδους διὰ τὰς σχέσεις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν προβλήματος, νὰ παρακολουθήσωμεν ἐν βραχύτητι τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῶν πραγμάτων.

Ὡς εἶναι γνωστόν, ὠρισμένοι Ὀρθόδοξοι Ἐκκλησιαὶ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἦσαν κατηγορηματικῶς ἀντίθετοι πρὸς πᾶν εἶδος συμμετοχῆς Οὐνιτῶν καὶ εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν τεχνικὴν ἐκ Θεολόγων Προπαρασκευαστικὴν διὰ τὸν Θεολογικὸν Διάλογον Ἐπιτροπὴν. Τὴν ρητὴν δὲ ταύτην ἀντίθεσίν των ἐξέφρασαν ἔνιοι τῶν Ἀντιπροσώπων τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἤδη κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν πρώτην Συνέλευσιν τῶν Ὀρθοδόξων μελῶν τῆς Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς ἐν Γενεύῃ διακηρύξαντες, ὅτι πᾶσα τυχὸν συμμετοχὴ καὶ Οὐνιτῶν εἰς τὸν διμερῆ Διάλογον μᾶλλον θὰ δυσχεράνη καὶ δὲν θὰ διευκολύνη ποσῶς τὸ ἔργον τοῦ Διαλόγου. Τὸ πρόβλημα τῆς συμμετοχῆς καὶ Οὐνιτῶν εἰς τὴν Προπαρασκευαστικὴν Ἐπιτροπὴν παρεμερίσθη πρὸς καιρὸν διὰ τῆς μέσῃ ὀρθοδόξου παράγοντος δοθείσης εἰς τὰ μέλη τῆς Συντονιστικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ὀρθοδόξου Τεχνικῆς ἐκ Θεολόγων Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς ἐκ μέρους τῆς ἀντιστοίχου Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐπιτροπῆς ρητῆς ὑποσχέσεως, ὅτι δὲν θὰ συμμετάσχωσιν Οὐνῖται εἰς τὸν μέλλοντα νὰ ἀρχίσῃ Θεολογικὸν Διάλογον. Τὴν ἀντίθεσίν των πρὸς τὴν συμμετοχὴν Οὐνιτῶν εἰς τὴν Προπαρασκευαστικὴν Τεχνικὴν ἐκ Θεολόγων Ἐπιτροπὴν ἐξέφρασαν οἱ Ὀρθόδοξοι καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν τῆς δευτέρας Συνελεύσεως τῶν Ὀρθοδόξων μελῶν τῆς ὡς ἄνω Προπαρασκευαστικῆς Τεχνικῆς Ἐπιτροπῆς. Εἰς τὴν ὡς ἄνω Συνέλευσιν ὑπεστηρίχθη, ὅτι, συμφώνως πρὸς τὰς ἀποφάσεις τῶν Διορθοδόξων Συνελεύσεων, ὅρος ἀπαραίτητος διὰ τὴν ἑναρξιν τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου εἶναι ἡ ἐπίλυσις τοῦ δηλητηριάζοντος τὰς σχέσεις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἀκανθώδους προβλήματος τῆς Οὐνίας. Τὴν ἀποψιν ταύτην τῶν Ὀρθοδόξων μελῶν τῆς Τεχνικῆς ἐκ Θεολόγων Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς διεβίβασε καταλλήλως ὁ Πρόεδρος αὐτῆς Σεβ. Μητροπολίτης Καρθαγένης κ. Παρθένιος πρὸς τὰ μέλη τῆς ἀντιστοίχου Συντονιστικῆς Ρωμαιοκα-

θολικῆς Ἐπιτροπῆς. Οὕτω πως ἔληξε τὸ ἔργον τῆς ἐκ Θεολόγων Τεχνικῆς Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς χωρὶς ὅμως νὰ ληφθῆ, ἐν τῇ τελευταίᾳ συνεδριάσει τῶν μελῶν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐπιτροπῆς, τελικῆ δι' εἰδικῆς ψηφοφορίας ἀπόφασις περὶ τῆς συμμετοχῆς ἢ μὴ Οὐνιτῶν εἰς τὸν Διάλογον. Δὲν ἐλήφθη δὲ τοιαύτη ἀπόφασις ἐν ἀναμονῇ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς συναντήσεως τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Καρθαγένης μετὰ τῶν μελῶν τῆς ἀντιστοίχου Ρωμαιοκαθολικῆς Συντονιστικῆς Ἐπιτροπῆς.

Λόγω ὅμως τῆς σοβαρότητος καὶ τῆς λεπτότητος τοῦ προβλήματος ὡς καὶ τῆς εὐαισθησίας τῶν Ὁρθοδόξων εἰς τὸν ὑπὸ τῆς Ρώμης ἀνέκαθεν ἐπιχειρούμενον εἰς βάρους τῶν Ὁρθοδόξων προσηλυτισμὸν τὸ θέμα τοῦτο ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἠδύνατο νὰ ἀφεθῆ εἰς τὰς ἑλληνικὰς καλῆνδας. Διὸ καὶ εὐθὺς ὡς ἀπεφασίσθη ὁ καταρτισμὸς τῶν Ἐπιτροπῶν, τὰ μέλη τῶν ὁποίων ἐπρόκειτο νὰ διεξαγάγωσι τὸν μετὰ τῶν Ὁρθοδοξίας καὶ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ Θεολογικὸν Διάλογον, τὸ θέμα ἐπανῆλθε, καὶ δὴ ὑπὸ ζωηρωτέραν μορφήν. Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ὡς κατ' ἐξοχὴν φορεὺς καὶ ἐκφραστῆς τῆς βουλήσεως πασῶν τῶν κατὰ τόπους Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, κατέβαλεν οὐκ ὀλίγας προσπάθειάς διὰ νὰ λυθῆ τὸ πρόβλημα τοῦτο πρὶν ἢ αἱ δύο Ἐπιτροπαὶ συνέλθωσιν ἐπὶ τὸ αὐτό. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον προέβη εἰς ὠρισμένας ἐνεργείας, γενικῶς δὲ εἰς ἐκάστην μετ' ἐπισήμων ἐκπροσώπων τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἐπαφὴν δὲν παρέλειπε νὰ τονίζῃ εἰς αὐτούς, καὶ δὴ κατὰ τρόπον σαφῆ καὶ κατηγορηματικόν, ὡς τοῦλάχιστον ἰσχυρίζονται οἱ παράγοντες τοῦ Φαναρίου, τὴν μεγάλην ζημίαν, τὴν ὁποίαν προξενεῖ ἡ Οὐνία εἰς τὴν ἱεράν ὑπόθεσιν τῆς χριστιανικῆς ἐνότητος γενικῶς καὶ εἰς τὴν προσέγγισιν τῶν δύο πρεσβυγενῶν Ἐκκλησιῶν εἰδικώτερον. Δυστυχῶς ὅμως πᾶσαι αἱ ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου καταβληθεῖσαι προσπάθειαι δὲν ἔτυχον τῆς δεούσης προσοχῆς ἐκ μέρους τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν, οἵτινες οὐδεμίαν ἀπολύτως προσπάθειαν κατέβαλον πρὸς ἐπίλυσιν τοῦ ὡς ἄνω ζωτικοῦ διὰ τὴν Ὁρθοδοξίαν προβλήματος τῆς Οὐνίας. Ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία ἐπωφελομένη τοῦ ἐμπεριστάτου ὠρισμένων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ ἐρωτοτροποῦσα μετὰ τῶν Κων/λεως καὶ τρίτης Ρώμης ἠπέλησεν, ἐν τοῖς παρασκηνίοις, ὅτι ἐὰν τυχὸν αἱ ἑλληνόφωνοι Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι ἐπιμείνωσιν ἐπὶ τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῶν Οὐνιτῶν ἐκ τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου, τότε καὶ αὐτὴ μετὰ τὴν σειρὰν τῆς θὰ ζητήσῃ τὴν συμμετοχὴν εἰς τὸν Διάλογον ἐκπροσώπων τῶν δύο ὑπὸ ἀμφισβήτησιν «αὐτοκεφάλων» Ἐκκλησιῶν, ἢτοι τῆς ὑπὸ τῆς Μόσχας μονομερῶς εἰς «Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἐν Ἀμερικῇ» ἀνακηρυχθείσης ρωσικῆς καταγωγῆς Metropolia, καὶ τῆς ὑπὸ τῆς ἰδίας Ρωσικῆς Ἐκκλησίας ὡς αὐτονόμου Ἰαπωνικῆς Ἐκκλησίας ἀναγνωρισθέντος ὀρθοδόξου στοιχείου ἐν Ἰαπωνίᾳ. Ἡ παρασκηνιακὴ αὕτη ἀντίδρασις ἐκπροσώπων τῆς Ἀγίας Ἐδρας προὔξενησεν ἀλγεῖν ἔντυπωσιν εἰς τοὺς Ὁρ-

θοδόξους, τούς όποιους και ένέβαλεν εις ώρισμένους ένδοιασμούς ώς πρòς τήν σκοπιμότητα του Διαλόγου υπό τοιαύτας συνθήκας και προϋποθέσεις.

* * *

Ένώ ή ήμέρα τής ενάρξεως του Θεολογικού Διαλόγου προσήγγιζεν τò πρόβλημα τής Ούνίας παρέμενεν άνοικτόν και αι άντιδράσεις των έκκλησιαστικων και Θεολογικων κύκλων των Όρθοδόξων Έκκλησιων, και δή τής μόνης έλευθέρας Όρθοδόξου Έκκλησίας τής Ελλάδος συνεχώς ηΰξανον και έγέγοντο πιεστικαι πρòς πάσας σχεδόν τας κατευθύνσεις. Η Έερά Σύνοδος τής Έκκλησίας τής Ελλάδος προέβη εις ώρισμένα διαβήματα και διετύπωσε, κατ' ιδίαν και δημοσία, τας έπιφυλάξεις αυτης σχετικώς πρòς τον υπό έναρξιν έπίσημον Θεολογικόν μετά τής Ρωμαιοκαθολικής Έκκλησίας Διάλογον, εις τον όποιον τελικώς έδέχθη να συμμετάσχη άφου εκ των προτέρων έβεβαιώθη, ότι τò θέμα τής Ούνίας θα είναι εν εκ των θεμάτων του επικειμένου Θεολογικού Διαλόγου¹.

* * *

Τούτων εισαγωγικώς λεχθέντων, έλθωμεν νύν να ιδωμεν τι ακριβώς συνέβη εν Ρόδω.

Η παρουσία Ούνιτων μεταξύ των εκπροσώπων τής Ρωμαιοκαθολικής Έκκλησίας και ή συμμετοχή αυτων εις τον Διάλογον δέν ήτο, ως εύκόλως δύναται τις να άντιληφθῆ, εύχάριστος δια τούς Όρθοδόξους, οτινες ουχι μόνον δια ψυχολογικούς λόγους, αλλά και δια καθαρώς ιστορικούς τοιούτους δέν δύνανται και δέν πρέπει άλλως τε να δεχθώσι τήν παρεμβολήν τής Ούνίας και γενικώτερον του προσηλυτισμού εις τον εύγενή και ιερόν χώρον του Διαλόγου. Οί Όρθόδοξοι ήλπίζον, ότι ή Ρώμη, έστω και τήν τελευταίαν στιγμήν, θα έσκέπτετο περισσότερον ψυχραίμως και ώρίμως εις τò θέμα τουτο και ότι ή ίδια θα έδιδε λύσιν τινα εις τò άκανθώδες τουτο πρόβλημα, τò όποιον συνεχώς, άντι να θεραπευθῆ, έξελίσσεται εις γάγγραιναν, και ότι θα απέφευγε να προκαλέσει, τουλάχιστον τήν κρίσιμον ταύτην στιγμήν τής ενάρξεως του Διαλόγου, τούς Όρθοδόξους. Ουχ ήττον όμως αυτη όχι μόνον ουδέν απολύτως έπραξε δια να διαλύσει τούς ένδοιασμούς και τας έπιφυλάξεις των Όρ-

1. "Ηδη τα μέλη τής Μικτής εκ Θεολόγων Προπαρασκευαστικής Έπιτροπής εν τῷ προσδιορισμῷ τής Μεθοδολογίας συν τοις άλλοις ώρισαν, όπως κὸ διάλογος τής αγάπης δέον να συνοδεύη συνεχώς τον θεολογικόν διάλογον ώστε να υποβοηθῆται ή λύσις των δυσχερειών και να ενισχύηται ή καλλιέργεια των αδελφικων σχέσεων μεταξύ των δύο Έκκλησιων τόσοσν επί του τοπικού όσοσν και του γενικωτέρου πεδίου, άναθεωρουμένων δυσαρέστων καταστάσεων, ως επί παραδείγματι τής «ο υ ν ι α ς», του π ρ ο σ η λ υ τ ι σ μ ο υ κ.τ.τ.» (ιδε ένθ. κατ., Μέρος Η' Ι,2,5).

θοδόξων, ἀλλὰ τούναντίον ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ῥόδον τὴν Ἀντιπροσωπεῖαν αὐτῆς ὑπὸ τὸν ὄρον, ὡς τοῦλάχιστον ἀφέθη σκοπίμως νὰ διαρρεύσῃ, τῆς συμμετοχῆς καὶ ἐκπροσώπων τῆς Οὐνίας εἰς τὴν Μικτὴν Ἐπιτροπὴν τοῦ Διαλόγου.

Οἱ Ὁρθόδοξοι δὲν ἠρκέσθησαν, τὴν φορὰν αὐτὴν, εἰς ἀπλᾶς προφορικὰς ἀντιδράσεις, ὡς συνέβη κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν τῆς Τεχνικῆς ἐκ Θεολόγων Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς ἐν Γενεύῃ, ἀλλὰ προὐχώρησαν ἔτι περαιτέρω.

Προτάσει τῆς Ἀντιπροσωπείας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆ ἰδιαίτερα ἐπιμονῇ τῶν ἀντιπροσωπειῶν τῶν Ἐκκλησιῶν Ἱεροσολύμων¹ καὶ Ρουμανίας τὸ θέμα ἐτέθη πρὸς συζήτησιν εἰς τὴν ὀλομέλειαν τῆς Διορθοδόξου Ἀντιπροσωπείας. Αὕτη πρωτίστως συνεζήτησε τὴν δυνατότητα τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῶν Οὐνιτῶν, πρᾶγμα τὸ ὅποῖον ἦτο ἀδύνατον νὰ πραγματοποιηθῇ, διότι ἤδη εἶχεν ἐξαγγελθῆ ὁ κατάλογος τῶν δύο Ἐπιτροπῶν μεταξὺ τῶν μελῶν τῶν ὁποίων συγκατελέγοντο καὶ Οὐνῖται, τὸν κατάλογον τῶν ὁποίων ἐδέχθη τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις ἐνίων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν.

Ἐν συνεχείᾳ, συνεζητήθη ἡ πρότασις καὶ πάλιν τῆς Ἀντιπροσωπείας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος περὶ συμμετοχῆς τῶν Οὐνιτῶν εἰς τὸν Διάλογον ὑπὸ τὴν ιδιότητα τῶν παρατηρητῶν μόνον. Ἡ πρότασις αὕτη δὲν ἐγένετο ἀποδεκτὴ ὑπὸ τῆς ὀλομελείας, ἥτις κατόπιν μακρᾶς, ἐπιπόνου καὶ ἀνιαρᾶς συζητήσεως κατέληξεν εἰς τὸ ἀκόλουθον κείμενον: «*Ἐξ ἀφορμῆς τῆς παρουσίας Ρωμαιοκαθολικῶν ἀνατολικοῦ ρυθμοῦ, ὡς μελῶν εἰς τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν Ἐπιτροπὴν ἐπὶ τοῦ Διαλόγου μετὰ τῶν Ὁρθοδόξων, ὑπενθυμίζομεν ὅτι ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία δὲν παρεδέχεται, διὰ λόγους ἀρχῆς, τὴν Οὐνίαν καὶ δηλοῦμεν ὅτι:*

Πρῶτον, ἡ παρουσία Οὐνιτῶν² Ρωμαιοκαθολικῶν ἀνατολικοῦ ῥυθμοῦ εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν δὲν σημαίνει ἀναγνώρισιν τῆς Οὐνίας ὑπὸ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ

1. Ἡ ἀντιπροσωπεία τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων προέτεινε εἰς τὴν Διορθόδοξον Ἐπιτροπὴν εἰδικὸν κείμενον κατὰ τῆς Οὐνίας, τὸ ὅποῖον ὅμως τελικῶς ἀπέσυρε μετὰ τὴν κοινὴν δῆλωσιν τῶν Ὁρθοδόξων.

2. Σημειωτέον, ὅτι οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ δὲν ἀπεδέχθησαν ἀρχικῶς τὴν χρῆσιν τοῦ ὄρου Οὐνῖται καὶ ἀντ' αὐτοῦ προέτειναν τοὺς ὄρους *Καθολικοὶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ εἴτα Ρωμαιοκαθολικοὶ ἀνατολικοῦ ρυθμοῦ*. Ἡ ὀρθόδοξος ἀντιπροσωπεία ἀπέρριψε τὰς προτάσεις ταύτας, τελικῶς δὲ ἀπεφασίσθη, ὡς μεσαία λύσις, νὰ γίνῃ χρῆσις τόσοσιν τοῦ ὄρου Οὐνῖται ὅσοι καὶ τοῦ ὄρου Οὐνῖται ρωμαιοκαθολικοὶ ἀνατολικοῦ ρυθμοῦ.

Δεύτερον, τὸ θέμα τῆς Οὐνίας παραμένει ἀνοιχτόν, ὡς ἐν τῶν προβλημάτων πὸν θὰ ἀπασχολήσουσιν τὸν Διάλογον».

Τὸ ὡς ἄνω κείμενον, τὸ ὁποῖον ἀνεγνώσθη ὡς κοινὴ δῆλωσις τῶν Ὁρθοδόξων εἰς τὴν ὀλομέλειαν τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς διέρρουσεν ὑπὸ τινος δημοσιογράφου εἰς τὸν τύπον. Ἡ διαρροὴ δὲ αὕτη ἀπεδείχθη ἐκ τῶν ὑστέρων σωτήριος, διότι ἡ ὑπὸ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν ἐν τοῖς παρασκηνίοις ἐκφρασθεῖσα ἀπαίτησις, ὅπως τοῦτο μὴ ἔλθῃ εἰς τὴν Ὀλομέλειαν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ πραγματοποιηθῇ διὰ πολλοὺς καὶ διαφόρους λόγους, καὶ δὴ διὰ λόγους γοήτρου τῶν μελῶν τῆς Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τοῦ Διαλόγου.

Ἄναμφισβήτητον γεγονός ἐστὶν ὅτι τὸ ὡς ἄνω κείμενον τῆς Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς δέον νὰ θεωρηθῇ ὡς λίαν ἐποικοδομητικὸν καὶ ἅμα μεγίστης ἱστορικῆς ἀξίας καὶ σημασίας, καθ' ὅτι διὰ πρώτην φοράν, ἐξ ὅσων τούλαχιστον εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ γνωρίζωμεν, πανορθόδοξως καταδικάζεται ἡ Οὐνία, καὶ δὴ διὰ λόγους «ἀρχῆς», τ.ἔ. διὰ λόγους καθαρῶς δογματικο-ιστορικούς. Πρὸς τούτοις, ἡ διορθόδοξος αὐτοῦ ἀποδοχὴ οὐδὲν ἕτερον δηλοῖ εἰ μὴ ὅτι ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ εἶναι διατεθειμένη νὰ ἀποδεχθῇ τὴν Οὐνίαν πρὸς διασφάλισιν τῆς διεξαγωγῆς τοῦ διμεροῦς θεολογικοῦ Διαλόγου, ὅστις ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν δύναται νὰ ναυαγήσῃ ἐξ αἰτίας τῆς Οὐνίας καὶ μόνον.

Ἄφ' ἑτέρου ἡ ὅλη στάσις τῶν Ὁρθοδόξων Ἀντιπροσώπων ἐν Ρόδῳ καὶ τὸ κείμενον, τὸ ὁποῖον οὗτοι συνέταξαν ὁμοφώνως, παρουσιάζουσιν ἀνάγλυφον τὴν διαφορὰν, ἣτις ὑφίσταται μεταξὺ Ὁρθοδόξου καὶ Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ὡς πρὸς τὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ θέματος τῆς Οὐνίας, ἡ ὁποία συνεστήθη ἱστορικῶς διὰ λόγους καθαρῶς προπαγανδιστικούς εἰς βάρος τοῦ πληρώματος τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.

Οὕτω πως, διὰ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν Ἐκκλησίαν, ἡ ἐπίλυσις τοῦ ἀκανθώδους προβλήματος τῆς Οὐνίας καὶ γενικώτερον παντὸς εἶδους προσηλυτισμοῦ ἔπεται καὶ δὲν προηγεῖται τῆς κοινωνίας τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Τοῦτο ἄλλως τε σαφῶς προκύπτει ἐκ τῆς διακηρύξεως τῆς Β' Βατικανείου Συνόδου, καθ' ἣν ἡ ὑπαρξίς τῶν Οὐνιτῶν ἐπεκτείνεται «μέχρις ὅτου ἡ Καθολικὴ καὶ αἱ Ἀνατολικαὶ Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι ἔλθουν εἰς πληρότητα κοινωνίας»¹.

Διὰ τοὺς Ὁρθοδόξους ὁμως ἡ ἐπίλυσις τοῦ προβλήματος τῆς Οὐνίας δὲν ἔπεται ἀλλὰ τὸ ἄντικτιον ἀποτελεῖ βασικὴν καὶ θεμελιώδη ἀπαράβατον προϋπόθεσιν διὰ τὴν ἐπίτευξιν τῆς πλήρους κοινωνίας μεταξὺ Ἀνατολικῆς καὶ Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ μετάθεσις τῆς ἐπιλύσεως τοῦ προβλήματος ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς μελλοντικῆς ἐγκαθιδρύσεως τῆς μετασχιματικῆς περιόδου εἶναι ἀδιανόητος διὰ τοὺς Ὁρθοδόξους.

1. Ἰδὲ Διάταγμα περὶ Ἀνατολικῶν Καθολικῶν Ἐκκλησιῶν, παρ. 24.

Τονίζοντας τὴν ὀρθόδοξον ταύτην ἄποψιν δὲν πρέπει νὰ παραλείψωμεν νὰ εἴπωμεν, ὅτι κατανοῶμεν πλήρως τὴν δυσκολίαν, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκεται ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία ἐπιχειροῦσα νὰ προβῆ πιθανῶς εἰς τὴν κατάργησιν τῆς Οὐνίας, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ βαρεῖαν ἱστορικὴν κληρονομίαν τοῦ παλαιοῦ ρωμαϊκοῦ κεντρομόλου συστήματος, καὶ ἐμφανίζει σήμερον δυσχερείας ἐν τῇ ἐσωτερικῇ δομῇ τῆς Ἐκκλησίας ταύτης. Προκειμένου ὁμως νὰ τεθῇ τέλος εἰς τὴν καχυποψίαν καὶ δυσπιστίαν, αἱ ὁποῖαι εἰσέτι ὑφίστανται ἕνεκα τῆς Οὐνίας, ἡ καλυτέρα ἀπτῆ ἐνδειξίς καλῆς θελήσεως ἐκ μέρους τῆς Ἁγίας Ἐδρας θὰ ἦτο, ταπεινῶς φρονοῦμεν, ἡ βαθμιαία κατάργησις αὐτῆς καὶ οὐχὶ ἡ κατὰ τρόπον σκανδαλώδη καὶ λίαν προκλητικὸν ἠθικὴ καὶ ὑλικὴ αὐτῆς ἐνίσχυσις διὰ παντὸς τρόπου καὶ μέσου¹.

1. Ἐν ὄψει τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου πρέπει, πάση θυσίᾳ, νὰ ἀποφεύγνται ὠρισμένα προκλητικὰ πράξεις τῆς Ἁγίας Ἐδρας, διότι αὗται εἰς τὰς συνειδήσεις τοῦ ὀρθόδοξου πληρώματος θέτουσιν ὑπὸ μεγάλην ἀμφισβήτησιν τὰς εὐκαιρῶς-ἀκαιρῶς διατυπωζομένας καλὰς καὶ ἀγαθὰς αὐτῆς προθέσεις ἔναντι τῆς Ὁρθοδοξίας γενικῶς. Ἡ εἰδική, ἐπὶ παραδειγματι, θέσις, ἥτις ἐδόθη εἰς τοὺς Οὐνίτας ἀντιπροσώπους κατὰ τὴν τέλει τῆς Θείας Λειτουργίας ἐν τῷ ρωμαιοκαθολικῷ Ναῷ τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου τὴν 31 Μαΐου, παρουσία πάντων τῶν μελῶν τῆς Ὁρθόδοξου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς, ὑπῆρξεν ὄντως ἀψυχολόγητος καὶ ὄντως λίαν προκλητικὴ, προὔκλεσε δέ, ὡς ἦτο εὐνόητον, δυσμενέστατα σχόλια εἰς τὸν κύκλον τῶν Ὁρθόδοξων, οἵτινες καὶ ἐξεπλάγησαν διὰ τὴν ἀψυχολόγητον καὶ ἐντελῶς ἄκαιρον ταύτην πράξιν τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐπιτροπῆς.

Ἡ ἐκπληξίς, δυσφορία καὶ μεγάλη πικρία τῶν Ὁρθόδοξων ἐκορυφώθησαν ὑφ' ἐνὸς ἐτέρου γεγονότος, λαβόντος χώραν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς τελέσεως τῆς αὐτῆς πάντοτε ρωμαιοκαθολικῆς Θείας Λειτουργίας. Πρόκειται περὶ τῆς ἐσκεμμένης παραθέσεως τοῦ *Filiusque* εἰς τὸ λατινικὸν μόνον κείμενον τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως καὶ τῆς ἀπαλείψεως αὐτοῦ ἐν τῇ παραπλευρῶ ἑλληνικῇ μεταφράσει. Τόσον τὸ λατινικὸν κείμενον τῆς τελεσθείσης Θείας Λειτουργίας ὅσον καὶ ἡ ἀντιπαραθέσις τῆς μεταφράσεως αὐτοῦ εἰς τὰ ἑλληνικὰ ἡτοιμάσθησαν, ὡς ἐδηλώθη ὑπὸ τινος ρωμαιοκαθολικοῦ ἐκπροσώπου, ἐν Ρώμῃ. Οἱ Ὁρθόδοξοι ἐκπρόσωποι δικαίως διηρωτήντο διὰ ποῖον ἢ ποίους λόγους ἡ Ἁγία Ἐδρα δὲν ἔθεσεν, ὡς ἄλλως τε ὄφειλε διὰ λόγους καθαρῶς ἐπιστημονικούς, καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν μετάφρασιν τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως μετὰ τῆς προσθήκης «καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ», ἥτις ἀνεγνώσκειτο ἐν τῷ λατινικῷ κειμένῳ, τὸ ὁποῖον, ὡς ἦτο φυσικόν, προωρίζετο ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον διὰ τοὺς ρωμαιοκαθολικούς; Ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ὡς ἄνω ἐρώτημα δέον νὰ δοθῇ ἐκ μέρους τῶν ἀδελφῶν Ρωμαιοκαθολικῶν. Ἡμεῖς, ἀπὸ ἰδικῆς ὀρθόδοξου πλευρᾶς, λέγομεν ὅτι ἡ ἄκαιρος αὕτη ἐνέργεια τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἔπρεπε, τοῦλάχιστον τὴν στιγμὴν ταύτην καὶ ἐὰν μὴ δι' ἕτερον τινα λόγον τοῦλάχιστον διὰ λόγους τυπικῆς ἀβροφροσύνης, νὰ ἀποφευχθῇ πάση θυσίᾳ. Λυπούμεθα διὰ τὸ γεγονός τοῦτο, τὸ ὁποῖον, ἐπαναλαμβάνομεν, ὄφειλε νὰ ἀποφευχθῇ πρῶτον διότι ἤρχιζεν ὁ κρίσιμος καὶ λίαν εὐθραστὸς Θεολογικὸς Διάλογος μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, δεύτερον διότι ἡ Θεία αὕτη Λειτουργία ἐτελείτο ἐπὶ ἐνὸς ἀμιγῶς ὀρθόδοξου γεωγραφικοῦ τόπου ἀνήκοντος ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τὸ ὁποῖον πράττει τὸ πᾶν προκειμένου νὰ προωθήσῃ τὸν ὄντως βασικὸν τοῦτον δι' ἅπασαν τὴν Χριστιανοσύνην Θεολογικὸν Διάλογον μετὰ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, τρίτον διότι εἰς τὴν Θείαν ταύτην Λειτουργίαν παρίσταντο Ὁρθόδοξοι, καὶ δὴ Ἀρχιερεῖς ἐκπροσωποῦντες ἅπασαν τὴν κατ' Ἀνατολὰς

* * *

Δὲν ὑπῆρξεν ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον τὸ πρόβλημα τῆς Οὐνίας, τὸ ὁποῖον προὐκάλεσεν δυσκολίας εἰς τὸ ἔργον τῆς Μικτῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ δυσηρέστησε πολλούς. Διὰ τὰς ὡς ἄνω ἄλλωστε τε δυσκολίας καὶ ἡ Ὁρθόδοξος καὶ ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἀντιπροσωπεῖα ἦσαν ψυχολογικῶς καταλλήλως προητοίμασμένοι.

Τὰς μεγαλύτερας δυσκολίας, διὰ τὰς ὁποίας ἡ Ὁρθόδοξος Ἀντιπροσωπεῖα δὲν ἦτο προητοίμασμένη, προὐκάλεσεν ὁ καθορισμὸς τῆς ἡμερησίας διατάξεως τῆς Θεολογικῆς Θεματολογίας διὰ τὸ πρῶτον στάδιον τῶν διμερῶν θεολογικῶν συζητήσεων. Ἐπὶ τῶν δυσκολιῶν ὅμως τούτων θέλομεν εἶπῃ τὰ εἰκότα ὀμιλοῦντες, εὐθὺς κατωτέρω, περὶ τῆς θεματολογίας.

Παρὰ τὴν ἐμφάνισιν τῶν ἀνωτέρω δυσκολιῶν, αἵτινες ἐδηλητηρίασαν τὰς ὑπαρχούσας καλὰς διαθέσεις πρὸς ἔναρξιν τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου καὶ προὐκάλεσαν δυσφορίαν εἰς τοὺς κύκλους τῶν Ὁρθοδόξων καὶ ἤλλαξαν τὸ μετὰ τῶν πόνων καὶ προσπαθειῶν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν καλλιεργηθὲν κλίμα ἀμοιβαίας ἐμπιστοσύνης, τελικῶς ἐπρυτάνευsen ἡ σύνεσις, ἡ νηφαλιότης καὶ ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη μεταξὺ τῶν μελῶν τῶν δύο Ἐπιτροπῶν, ἅτινα καὶ ἐπέτρεψαν νὰ ἀρχίσῃ ὁ Διάλογος ἐν ἀτμοσφαίρᾳ ἀγάπης, συνεργασίας, ἀμοιβαίας, κατὰ τὸ δυνατόν, κατανοήσεως, πνευματικῆς φιλίας καὶ θεολογικῆς ἐπιστημονικῆς συνεργασίας, τῆς ὁποίας καρπὸς εἶναι α) ἡ συγκρότησις εἰς σῶμα τῆς Μικτῆς Συντονιστικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τῶν τριῶν Μικτῶν Ὑποεπιτροπῶν· β) ὁ καθορισμὸς τῆς ἡμερησίας διατάξεως τῆς Θεολογικῆς Θεματολογίας διὰ τὸ πρῶτον στάδιον τῶν συζητήσεων καὶ γ) ὅπερ καὶ τὸ θετικώτερον καὶ σπουδαιότερον ἢ πλήρης καὶ βαθεῖα συναίσθησις τοῦ χρέους ἀμφοτέρων τῶν Ἐπιτροπῶν διὰ τὴν ἔντονον μαρτυρίαν καὶ τὴν διακονίαν τῆς Ἐκκλησίας ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ ὀμιλοῦντες πρὸς αὐτὸν μὲ ἕνα καὶ μόνον στόμα περὶ τῶν βασικῶν καὶ οὐσιωδῶν αἰτημάτων τῆς λειτουργικῆς καὶ ἐν ἐκκλησιαστικῇ πάντοτε κοινωνίᾳ βιουμένης πίστεως.

Ἁ Ὁρθόδοξον Καθολικὴν Ἐκκλησίαν καὶ τέταρτον διότι ἡ πράξις αὕτη θέτει ὑπὸ ἀμφισβήτησιν ἀφ' ἑνὸς μὲν τὰς διατυμπανιζομένης καλὰς ὑπὲρ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας διαθέσεις τῆς Ἁγίας Ἐδρας καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν ἐπανελημμένως ὑπὸ τῶν Ὁρθοδόξων διακηρυχθεῖσαν ποιμαντικὴν διάστασιν τοῦ παρόντος Διαλόγου.

ΜΕΡΟΣ Ε΄.

ΘΕΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ

1. Ἡ Μικτὴ ἐκ Θεολόγων Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπὴ καὶ ἡ Θεματολογία.

Ὁ καθορισμὸς τῆς θεματολογίας ἐν ταῖς γενικαῖς αὐτῆς γραμμαῖς οὐδεμίαν ἀπολύτως δυσκολίαν ἐδημιούργησεν εἰς τὰ μέλη τῆς Μικτῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς. Τοῦτο δὲ διότι ἐπὶ τοῦ τομέως τούτου τοῦ καθορισμοῦ τῆς θεματολογίας εἶχεν ἀρκούντως ἀσχοληθῆ ἡ Μικτὴ ἐκ Θεολόγων Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπὴ, ἥτις, κατόπιν μακρῶν συζητήσεων διενεργηθεισῶν εἰς τρεῖς διαφορετικὰ Συνελεύσεις, κατέληξεν εἰς ὠρισμένα συμπεράσματα, τὰ ὅποια καὶ ἐγένοντο ἀποδεκτὰ ὑπὸ τῶν μελῶν αὐτῆς. Ταῦτα, συμφώνως πρὸς τὸ κείμενον τῆς Μικτῆς ἐκ Θεολόγων Τεχνικῆς Ἐπιτροπῆς, ἦσαν:

1. Τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ ἐκφραζόμενον καὶ πραγματοποιούμενον, διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡς μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας (σελ. 4-5 παράγραφος 4). Πῶς δέον νὰ νοηθῆ ἡ μυστηριακὴ φύσις τῆς Ἐκκλησίας ἐν σχέσει πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἅγιον Πνεῦμα; Ποῖα σχέσις ὑπάρχει μεταξύ τῶν μυστηρίων καὶ τῆς χριστολογίας, τῆς πνευματολογίας καὶ τῆς τριαδολογίας; (σελ. 6-7, παράγραφος 7/α)¹.

2. Ἡ Εὐχαριστία ὡς κατ' ἐξοχὴν μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας (σελ. 5, παράγραφος 5).

3. Τὰ μνητικὰ μυστήρια, αἱ σχέσεις αὐτῶν καὶ ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας (σελ. 5-6, παράγραφος 6/α).

4. Σχέσεις μεταξύ τῶν μυστηρίων καὶ τῆς κανονικῆς δομῆς τῆς Ἐκκλησίας (σελ. 6, παράγραφοι 6/β-γ).

5. Ἡ πίστις καὶ ἡ μυστηριακὴ κοινωνία (σελ. 6, παράγραφος 6/δ).

6. Τὰ μυστήρια εἰς τὰς σχέσεις αὐτῶν πρὸς τὴν ἱστορίαν καὶ πρὸς τὴν ἐσχατολογίαν (σελ. 7, παράγραφος 7/β).

1. Αἱ ἐντὸς τῶν παρενθέσεων μνημονεῦμεναι σελίδες καὶ παράγραφοι ἀναφέρονται εἰς τὴν σελιδοποίησιν τοῦ ὑπὸ τῆς Τεχνικῆς Προπαρασκευαστικῆς ἐκ Θεολόγων Μικτῆς Ἐπιτροπῆς τελικοῦ κειμένου-πλαίσου (ιδὲ ἐνθ. κατ. Μέρους Η' I,3).

7. Τὰ μυστήρια καὶ ἡ ἀνακαινίσις τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου (σελ. 7, παράγραφος 7/γ).

8. Αἱ λειτουργικαὶ διαφοροποιήσεις ἐν τῇ τελέσει τῶν μυστηρίων.

2. Καθορισμὸς τῆς Θεματολογίας ὑπὸ τῆς Μικτῆς ἐκ Θεολόγων Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς.

Ἐπὶ τοῦ ὡς ἄνω ὑπὸ τῆς Μικτῆς ἐκ Θεολόγων Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς προτεινομένου καταλόγου θεμάτων συνεζήτησαν διὰ μακρῶν αἱ δύο Θεολογικαὶ ἐπὶ τοῦ Διαλόγου Ἐπιτροπαὶ ἐν Ρόδῳ, καὶ δὴ κατ' ἀρχὰς μὲν κεχωρισμένως, εἶτα δὲ ἀπὸ κοινοῦ.

Εἰς τὴν Διορθόδοξον Θεολογικὴν Ἐπιτροπὴν αἱ συζητήσεις δὲν περιορίσθησαν μόνον εἰς τὸ ἐρώτημα: ἐκ ποίων θεμάτων τοῦ κοινοῦ κειμένου τῆς Μικτῆς ἐκ Θεολόγων Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς δεόν νά ἀρχίσῃ ὁ Θεολογικὸς Διάλογος, ἀλλ' ἐπεξετάθησαν καὶ εἰς τὸ κύρος, τὸ ὅποῖον κέκτηται τὸ κείμενον-πλαίσιον τῆς Μικτῆς τοιαύτης Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς.

Δύο κυρίως ἦσαν τὰ σημεῖα, τὰ ὅποια ἰδιαιτέρως, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ, ἐτέθησαν:

Π ρ ὠ τ ο ν. Τὸ κείμενον-πλαίσιον ἔτυχε μὲν τῆς ἀποδοχῆς τῆς Διορθόδοξου ἐκ Θεολόγων Ἐπιτροπῆς ὑπὸ τὴν ἀπαραίτητον ὁμῶς προϋπόθεσιν, ὅπως γίνωσιν ἐν αὐτῷ ὠρισμένα βελτιώσεις κατόπιν συνεννόησεως μετὰ τῆς ἀντιστοίχου Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐπιτροπῆς. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς τελευταίας συναντήσεως τῆς Συντονιστικῆς Διορθόδοξου Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς μετὰ τῆς ἀντιστοίχου Ρωμαιοκαθολικῆς δὲν ἐκοινοποιήθησαν εἰς τὰ μέλη τῆς Ὀλομελείας τῆς Μικτῆς Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον, ὅτι αὕτη δὲν συνεκλήθη πλέον ὑπὸ τοῦ Προέδρου, ὡς ὄφειλε νά συνέλθῃ.

Δ ε ὕ τ ε ρ ο ν. Τὸ κείμενον-πλαίσιον τῆς Μικτῆς ἐκ Θεολόγων Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς δὲν ὑπεβλήθη ἐγκαίρως — καὶ τοῦτο λόγῳ τῆς ἀδικαιολογήτου ἐπιταχύνσεως τῆς ἡμερομηνίας ἐνάρξεως τοῦ Διαλόγου — εἰς τὰς κατὰ τόπους Ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας, προκειμένου αὐταὶ νά ἔχωσι τὸν ἀπαιτούμενον χρόνον διὰ νά μελετήσωσι τοῦτο καὶ ἐκφέρωσι τὰς ἀναγκαίας τυχὸν παρατηρήσεις των. Πρόκειται ἐπομένως περὶ ἑνὸς θεολογικοῦ κειμένου, τὸ ὅποῖον ἐκάστη Αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία δύναται ἐξ ὀλοκλήρου εἶτε νά τὸ ἀπορρίψῃ, εἶτε νά τὸ ἀποδεχθῇ, εἶτε τέλος νά ἀποδεχθῇ τοῦτο ὑπ' ὠρισμένας ἐπιφυλάξεις διὰ τινὰ σημεῖα, τὰ ὅποια χρήζουσι περαιτέρω ἐπεξηγήσεως καὶ διασαφηνίσεως¹.

1. Τὸ κοινὸν ἀνακοινωθὲν (πρβλ. παρ. 5(α), ἐνθ. κατ., Μέρος Η', IV,3,5α) ὀμιλεῖ

Ὡς πρὸς τὸν κατάλογον τῶν προτεινομένων πρὸς συζήτησιν θεμάτων ἡ Διορθόδοξος Ἐπιτροπὴ ὁμοφώνως ἀπεφάσισεν, ὅπως ὁ Θεολογικὸς Διάλογος ἀρχίσῃ ἐκ τοῦ πρώτου θέματος τοῦ καταλόγου καὶ μόνον ὅταν ἐξαντληθῇ τοῦτο τότε νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν μελέτην τοῦ δευτέρου κατὰ σειράν θέματος τοῦ αὐτοῦ πάντοτε καταλόγου.

Ἡ Ἐπιτροπὴ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν κατέληξεν εἰς τὴν σύνθεσιν τῶν δύο πρώτων θεμάτων ὑπὸ δύο ὑποθέματα, ἴτοι

Πρῶτον ὑπόθεμα

Τὸ μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Εὐχαριστίας ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ μυστηρίου τῆς Ἁγίας Τριάδος.

Ὑπὸ τὸν τίτλον αὐτὸν θὰ πρέπει νὰ τεθοῦν τὰ ἀκόλουθα ἐρωτήματα:

A. Ποία σχέσις ὑπάρχει μεταξὺ τῆς Εὐχαριστίας τῆς τελουμένης ὑπὸ τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ μυστηρίου τοῦ ἐνὸς Θεοῦ ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν τριῶν προσώπων;

B. Ποία εἶναι ἡ σχέσις μεταξὺ τῆς Εὐχαριστίας τῆς τελουμένης ὑπὸ τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς κοινωνίας ὅλων τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν ἐν τῇ μιᾷ (μοναδικῇ) ἀγίᾳ Ἐκκλησίᾳ τοῦ ἐνὸς Θεοῦ ἐν τρισὶ προσώποις;

Δεύτερον ὑπόθεμα

Τὸ μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας, ἡ Εὐχαριστία, ὁ Χριστὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα.

Ὑπὸ τὸν γενικὸν τοῦτον τίτλον δύναται τις νὰ θέσῃ τὴν ἀκόλουθον ἐρώτησιν:

Τὸ γεγονός, ὅτι αἱ παραδόσεις τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως ἔδωσαν ἔμφασιν εἴτε εἰς τὸ πρόσωπον καὶ τὴν δράσιν τοῦ Χριστοῦ, εἴτε εἰς τὸ πρόσωπον καὶ τὴν δράσιν (ἐνέργειαν) τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἔχει ἀντανάκλασιν ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ μυστηρίου τῆς Ἐκκλησίας ἐν ἀναφορᾷ αὐτοῦ πρὸς τὴν Εὐχαριστίαν;

Δὲν εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ γνωρίζωμεν τοὺς βαθυτέρους λόγους καὶ τὰ θεολογικὰ κριτήρια, ἅτινα ὠδήγησαν τὴν Ἐπιτροπὴν τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν νὰ καταλήξῃ εἰς τὴν ὡς ἄνω διατύπωσιν τοῦ πρώτου θέματος πρὸς συζήτησιν. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον γνωρίζομεν εἶναι ὅτι ἡ πρότασις αὕτη τῶν Ρωμαιοκαθο-

περὶ ἐγκρίσεως ὑφ' ὅλων τῶν κατὰ τόπους Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν τοῦ ὑπὸ τῆς Τεχνικῆς Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς τὸ ἔτος 1978 καταρτισθέντος σχεδίου διὰ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ Διαλόγου. Ἐξ ὅσων ὁμως γνωρίζομεν τοιοῦτον κείμενον οὐδέποτε ὑπεβλήθη, τοῦλάχιστον εἰς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, πρὸς ἐγκρίσιν.

λικῶν νὰ ὑπαγάγῃσι τὸ πρῶτον θέμα, τ.ἔ. τὴν Ἐκκλησιολογίαν, εἰς τὸ δεύ-
τερον θέμα, τ.ἔ. εἰς τὴν περὶ Θείας Εὐχαριστίας διδασκαλίαν ἀπετέλεσεν ἀντι-
κείμενον ζωηρῶν καὶ ἅμα ὑψηλῶν καὶ σοβαρῶν θεολογικῶν συζητήσεων με-
ταξὺ τῶν Ὁρθόδοξων καὶ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν Συνέδρων.

Γενικῶς εἰπεῖν ἀντιρρήσεις περὶ τῆς ἀνωτέρω θεματολογικῆς προ-
τάσεως τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν διετύπωσαν ἅπαντες σχεδὸν οἱ Ὁρθόδοξοι
ἀντιπρόσωποι τῶν Ἐκκλησιῶν. Τελικῶς ὅμως ἡ συζήτησις περιωρίσθη με-
ταξὺ τῶν μελῶν τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἀντιπροσωπείας
τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὑπῆρξε δὲ δι' ἀμφοτέρας τὰς
πλευρὰς πολὺ ζωηρὰ ἐὰν μὴ καὶ θυελλώδης εἰς ὠρισμένας στιγμὰς, ἐποικο-
δομητικῆ, ἀλλὰ συνάμα καὶ ὑψηλοῦ ἐπιστημονικοῦ, θεολογικοῦ ἐπιπέδου
πλήρως ἀρμόζοντος εἰς μίαν καθαρῶς ἀκαδημαϊκὴν Συνέλευσιν ὡς ἦτο ἡ
παροῦσα.

Ἐπειδὴ πολλὰ ἐλέχθησαν, ἠκούσθησαν, διεδόθησαν καὶ ἐγράφησαν
ἀνευθύνως, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, καὶ ὅλως ὑποκειμενικῶς τόσον ἐν Ἑλλάδι
ὅσον καὶ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ περὶ τῆς συζητήσεως ταύτης καὶ τῆς θέσεως τόσον
τοῦ ὀμιλοῦντος ὅσον καὶ τοῦ κ. Μέγα Φαράντου, Καθηγητοῦ τῆς Συστημα-
τικῆς Θεολογίας ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, κρίνω
ἀναγκαῖον νὰ ἀναφέρω ἐνταῦθα ὠρισμένας μόνον ἐκ τῶν ἀντιρρήσεων, τὰς
ὁποίας προέβαλεν ἡ ἀντιπροσωπεία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν
θεματολογικὴν πρότασιν τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς ἀντιπροσωπείας. Καὶ θεωρῶ
τοῦτο ἀπολύτως ἀναγκαῖον ἔχει διότι ὑπάρχει ἀποχρῶν λόγος ἢ διότι αἰσθάνο-
μαι τὴν ἀνάγκην νὰ ἀπολογηθῶ εἰς ὠρισμένους ἐκκλησιαστικοὺς καὶ θεολο-
γικοὺς κύκλους — ἡμετέρους καὶ ξένους — διὰ τὴν στάσιν, τὴν ὁποίαν ἡ ἀντι-
προσωπεία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐτήρησε κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς
συζητήσεως περὶ τὸν καθορισμὸν τῆς θεματολογίας, ἀλλὰ διὰ τὴν παροχὴν
πλήρους, ἀντικειμενικῆς, ἀμέσου καὶ ὑπευθύνου ἐνημερώσεως τοῦ χριστεπω-
νύμου πληρώματος. Πιστεύω ὅτι ἡ ἐνημέρωσις αὕτη θὰ θέσῃ τέλος π ρ ὶ τ ο ν
εἰς τὰ ἀνεξέλεγκτα σχόλια, δ ε ὑ τ ε ρ ο ν εἰς τὴν μὴ ἀντικειμενικὴν κριτικὴν,
ἣτις ὑπὸ τινων μεμονωμένων προσώπων καὶ κύκλων ἀσκειῖται εἰς βάρος ἀμέ-
σως μὲν τῆς εἰς τὸ Συνέδριον τοῦτο συμμετασχούσης ἀντιπροσωπείας τῆς
Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐμμέσως δὲ εἰς βάρος αὐτῆς ταύτης τῆς Ἐκκλη-
σίας, τὴν ὁποίαν εἶχον τὴν τιμὴν νὰ ἐκπροσωπήσω, καὶ τ ρ ί τ ο ν, ἀλλ' ἐξ
ἐπόψεως σπουδαιότητος πρῶτον, θὰ συμβάλλῃ εἰς τὴν ὀμαλωτέραν διεξαγω-
γὴν τοῦ Διαλόγου, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὸν προσδιορισμὸν τῆς θέσεως τῶν Ὁρ-
θοδόξων ἐναντι ὠρισμένης προβληματολογίας, τὴν ὁποίαν οὗτος θὰ κληθῇ,
ἀργὰ ἢ γρήγορα, νὰ ἀντιμετωπίσῃ ἐν τῇ περαιτέρω αὐτοῦ πορείᾳ.

Τούτων λεχθέντων ἔλθωμεν νῦν νὰ ἴδωμεν τοὺς λόγους, διὰ τοὺς ὁποίους ἐξεφράσαμεν σοβαρὰς ἀντιρρήσεις καὶ ἐπιφυλάξεις ὡς πρὸς τὴν μὴ ἀποδοχὴν τῆς ὑπὸ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς ἀντιπροσωπείας προταθείσης θεματολογίας.

Συνοπτικῶ τῷ τρόπῳ, οἱ λόγοι οὗτοι ἀφορῶσι πρῶτον μὲν εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν ἀλλαγὴν τῆς θεματολογίας καὶ δεύτερον εἰς τὸ περιεχόμενον αὐτῆς.

A. Ἀλλαγὴ τῆς Θεματολογίας.

Αὕτη ἔθεσεν ἡμᾶς πρὸ τῆς ἀκολούθου δυσκολίας (παραθέτω ἐνταῦθα τὸ κείμενον ὡς ἐλέχθη ὑπὸ τοῦ γράφοντος ἐν τῇ Ὀλομελείᾳ τῆς Μικτῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς): Ὁμολογῶ ὅτι εὐρίσκομαι τὴν στιγμὴν ταύτην πρὸ μεγάλης δυσκολίας. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, τὴν ὁποίαν ἔχω τὴν τιμὴν νὰ ἐκπροσωπῶ μετὰ τοῦ ἔλλογ. Καθηγητοῦ κ. Μ. Φαράντου, καὶ ἡμεῖς προσωπικῶς προπαρεσκευάσθημεν διὰ μίαν σαφῶς καὶ ἐκπεφρασμένως καθωρισμένην θεματολογίαν, ἣ ὁποία εὐρίσκεται ἐν τῇ παραγράφῳ I τοῦ κειμένου-πλαίσιου, τὸ ὁποῖον ἐγένετο ἀποδεκτὸν ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς Μικτῆς ἐκ Θεολόγων Τεχνικῆς Ἐπιτροπῆς.

Τὴν στιγμὴν ταύτην ἔχω ἐνώπιόν μου μίαν νέαν θεματολογίαν, διὰ τὴν ὁποίαν δὲν εἶμαι καταλλήλως «προητομασμένος» καὶ δὲν ἔχω τὴν ἔγκρισιν τῆς Ἐκκλησίας μου διὰ νὰ ἀποδεχθῶ ἢ ἀπορρίψω ταύτην. Αἰσθάνομαι ὅτι ἢ Ἐκκλησία μου θὰ εὐρεθῇ πρὸ ἐνὸς διλήμματος ὅταν αὕτη λάβῃ ἐπισημῶς γνῶσιν τῆς νέας θεματολογίας. Φρονῶ ταπεινῶς, ὅτι ἢ θεματολογία διὰ πολλοὺς καὶ διαφόρους λόγους δὲν ἔπρεπε νὰ ἀλλάξῃ, κυρίως ὅμως διότι αὕτη α) ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸ κείμενον-πλαῖσιον, τὸ ὁποῖον ἐγένετο ἀποδεκτὸν ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν Ἐπιτροπῶν, καὶ β) διότι αὕτη (ἢ ἀλλαγὴ) ἐκδηλώνει μίαν ἀδικαιολόγητον καὶ ἐν πολλοῖς ἀπαράδεκτον καὶ ἅμα ἀνεπίτρεπτον σπουδὴν μετὰ τῆς ὁποίας ἐπιχειρεῖται νὰ διανυθῇ ὁ ἐκκλησιολογικὸς μαρθῶνιος δρόμος τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου ὑπὸ τῶν ἐκπροσώπων τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Τοῦτο εἶναι τὸ ἐν σημείον, τὸ ὁποῖον θὰ ἤθελον ἐνταῦθα νὰ ὑπογραμμίσω καὶ περὶ τοῦ ὁποίου θὰ ἀποφανθῇ τελικῶς ἢ Ἐκκλησία μου.

B. Ἀλλαγὴ τοῦ περιεχομένου.

Ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς νέας ταύτης θεματολογίας ἔχω νὰ παρατηρήσω τὰ ἑξῆς:

I. Αὕτη εἶναι λεκτικῶς κατ' ἄριστον τρόπον διατετυπωμένη καὶ πλουσία εἰς ἰδέας ἐξ ἐπόψεως συγχρόνου Θεολογίας. Πρὸς τοῦτους, αὕτη συνδέεται πολὺ καλὰ ἐσωτερικῶς καὶ θὰ ἔλεγον ὅτι ἀποτελεῖ ἓνα ὄργανισμὸν,

επαναλαμβάνω ένα οργανισμό, ο οποίος όμως δεν έχει το βασικόν αὐτοῦ στοιχείον διὰ τὴν ζήση, δηλὰ δητὴν καρδίαν του, ἥτις θὰ δώσῃ εἰς αὐτὸν τὰ ἀναγκαῖα διὰ τὴν ἐπιζήση. Καὶ ἐξηγοῦμαι.

Εἰς τὴν πρώτην ὑποδιαίρεσιν γίνεται λόγος α) περὶ Εὐχαριστίας τελομένης ὑπὸ τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας καὶ β) περὶ τῆς Εὐχαριστίας τῆς τελομένης ὑπὸ τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς κοινωνίας πασῶν τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν μεταξύ των. Πιστεύω ὅτι ἐνταῦθα ὑφίσταται ἓν μεγάλο κενόν. Πράγματι. Δὲν δυνάμεθα νὰ ὀμιλῶμεν οὔτε περὶ Εὐχαριστίας, τὴν ὅποιαν τελεσιουργεῖ ἡ τοπικὴ Ἐκκλησία, ἀλλ' οὔτε καὶ περὶ κοινωνίας τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας μετὰ τῶν ἄλλων τοπικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ κατ' ἐπέκτασιν μετ' αὐτῆς ταύτης τῆς παγκοσμίου (Καθολικῆς) Ἐκκλησίας χωρὶς νὰ ὀμιλήσωμεν περὶ τοῦ ρόλου τοῦ Ἐπισκόπου εἰς τὴν τελεσιουργίαν τῆς Θείας Εὐχαριστίας ὑπὸ τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας.

Κατὰ τὴν ταπεινὴν μου γνώμην, τὸ δυσαναπλήρωτον κενόν, τὸ ὅποιον ὑπάρχει εἰς τὴν νέαν θεματολογίαν, εἶναι ἡ ἀπουσία τῆς ἱερωσύνης γενικῶς, καὶ εἰδικώτερον τοῦ ἐπισκοπικοῦ βαθμοῦ. Τέλεισι Θείας Εὐχαριστίας ἀνευ τοῦ Ἐπισκόπου μετὰ τοῦ πρεσβυτερίου του δὲν δύναται κἄν νὰ νοηθῇ ἐν τοῖς κόλποις τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας (Ἰγνάτιος Ἀντιοχείας). Εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἡ διάδοσις καὶ διασφάλισις, ὡς καὶ ἡ διαιώνισις τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας συντελεῖται διὰ τῆς ἐκάστοτε, ἐκασταχοῦ καὶ ἀπανταχοῦ ἐπιτελέσεως τοῦ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πάντοτε μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Οὐχ ἦττον ὅμως ἡ τέλεισι αὕτη γίνεται οὐχὶ κεχωρισμένως ἀλλ' ἀπαρεγκλίτως «ἐν κοινωνίᾳ μετὰ τοῦ κανονικοῦ ἐπισκόπου καὶ τοῦ πρεσβυτερίου αὐτοῦ».

Τὸ ἐρώτημα τὸ ὅποιον ἀκολούθως τίθεται εἶναι αἱ σχέσεις τοῦ Ἐπισκόπου μετὰ τῶν Ἀποστόλων. Δηλαδὴ τίθεται ἐνταῦθα τὸ θέμα τῶν σχέσεων τοῦ Ἐπισκόπου καὶ τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας ἐν ἀναφορᾷ καὶ συναρτήσει μετὰ τῶν Ἀποστολικῶν διαδοχῶν (καὶ οὐχὶ Ἀποστολικῆς διαδοχῆς, εἰς ἐνικὸν ἀριθμόν). Μία ἐξέτασις τῆς νέας θεματολογίας ὑπὸ τὸ ὡς ἄνω πρῶσμα θὰ προσέφερον ἀσφαλῶς πλεῖστα ὅσα καὶ εἰς ἀμφοτέρας τὰς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν γενικωτέραν Θεολογίαν τῶν διαλεγομένων Ἐκκλησιῶν, δεδομένου ὅτι σήμερον γίνεται πολὺς λόγος περὶ τῆς ἱερωσύνης. Ἐπὶ πλέον θὰ δώσῃ αὕτη τὴν κατάλληλον εἰς τὸν Προτεσταντικὸν κόσμον εὐκαιρίαν, ὅπως προβῇ εἰς τὴν ἀναγκαίαν διὰ τὴν εὐόδωσιν τῶν πολυμερῶν διαλόγων αὐτοκριτικῆν, ἀφορῶσαν εἰς τὸ ἐν γένει ἔργον τῆς ἐκκλησιαστικῆς Μεταρρυθμίσεως, ἥτις ἐξεδηλώθη ὡς ἀντιπαράθεσις καὶ ἀντιδικία, ὡς ἀντίθεσις καὶ ἄρνησις ἀμέσως μὲν πρὸς τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν Ἐκκλησίαν, ἐμμέσως δὲ καὶ πρὸς αὐτὴν ταύτην τὴν ἀποστολικοπατερικὴν Ἐκκλησίαν τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Μία τοιαύτη αὐτοκριτικὴ θὰ προσφέρῃ προσέτι ὑψίστας ὑπηρεσίας εἰς τὰς καθαρῶς δογματικὰς καὶ πρακτικὰς ἐπιδιώξεις τῆς οἰκουμενικῆς κινή-

σεως καὶ θὰ δώσῃ τὴν κατάλληλον εὐκαιρίαν εἰς τὸν Δυτικὸν κόσμον νὰ προβῇ εἰς ἓν εἶδος ἀπολογισμοῦ α) ἐπὶ τῶν στοιχείων, τὰ ὅποια ἐκκληρονόμησεν ἐκ τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, καὶ τὰ ὅποια, ἐν τῇ πορείᾳ τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ἄλλα μὲν διετήρησεν, ἕτερα δὲ ἀπώλεσε· β) ἐπὶ τῶν στοιχείων, τὰ ὅποια ἀπέρριψε διὰ λόγους καθαρῶς δογματικούς· καὶ γ) ἐπὶ τῶν στοιχείων ἐκείνων, τὰ ὅποια ἔλαβε μὲν ἐκ τῆς ἀρχηγόνου Ἐκκλησίας πλὴν ὅμως ἐνόθευσεν.

II. Ἡ ἔνταξις, ἐὰν μὴ καὶ ὑπόταξις τῆς Ἐκκλησιολογίας εἰς τὴν περὶ Θείας Εὐχαριστίας διδασκαλίαν ὑποβιβάζει, ἐν τινι τρόπῳ, αὐτὴν ταύτην τὴν κεφαλαιώδη ἀξίαν καὶ σημασίαν τῆς περὶ Ἐκκλησίας καθόλου διδασκαλίας καὶ δίδει προτεραιότητα εἰς τὴν Εὐχαριστίαν, οἶονεὶ ἀπολυτοποιοῦσαν αὐτήν. Τοῦτο ὅμως ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν α) πρὸς τὴν βιβλικὴν διδασκαλίαν, β) πρὸς τὴν καθ' ὅλου πατερικὴν παράδοσιν τόσοσιν τῆς Ἀνατολῆς ὅσον καὶ τῆς Δύσεως, παράδοσιν καθ' ἣν ἡ περὶ Θείας Εὐχαριστίας διδασκαλία, καὶ γενικώτερον ἡ περὶ Μυστηρίων τοιαύτη δὲν περικλείει τὴν Ἐκκλησιολογίαν, ἀλλ' ἀντιθέτως ἐντάσσεται εἰς αὐτήν, διὸ καὶ δὲν ὑπάρχει ἔγκυρος Θ. Εὐχαριστία καὶ γενικώτερον ἔγκυρον Μυστήριον ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας καὶ γ) πρὸς τὸ πνεῦμα αὐτῆς ταύτης τῆς Προπαρασκευαστικῆς τοῦ Διαλόγου Ἐπιτροπῆς, ἥτις λαβοῦσα σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν τὴν κεφαλαιώδη σπουδαιότητα τῆς Ἐκκλησιολογίας κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα, καθ' ὃ ἡ μελέτη τῆς περὶ Ἐκκλησίας διδασκαλίας δέον νὰ προηγηθῇ τῆς περὶ Θείας Εὐχαριστίας διδασκαλίας ἀφ' ἑνός, ὅπως δὲν ἔστιν ἐπιθυμητὸν νὰ γίνῃ κεχωρισμένως.

III. Ἡ περὶ τὸ μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας μελέτη, τ.ἔ. ἡ Ἐκκλησιολογία, ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ καὶ τρόπῳ πρέπει νὰ γίνῃ ἐν ἀναφορᾷ μόνον πρὸς τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ὅπως προτείνεται ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς ρωμαιοκαθολικῆς ἀντιπροσωπείας ἐν τῷ δευτέρῳ ὑποθέματι, ἀλλ' ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν Ἁγίαν Τριάδα καθόλου. Τοῦτο θεωρεῖται βασικὸν διὰ τὸν Θεολογικὸν Διάλογον, δεδομένου ὅτι μόνον μία τοιαύτη ἐξέτασις δύναται νὰ βοηθήσῃ τὰς δύο Ἐκκλησίας εἰς τὴν ἐπίλυσιν τοῦ *Filioque*, τὸ ὅποιον προὐκάλεσε καὶ ἐξακολουθεῖ καὶ σήμερον ἀκόμη νὰ προκαλῇ σφοδρὰς ἀντιδράσεις εἰς τοὺς θεολογικοὺς καὶ ἐκκλησιαστικοὺς κύκλους τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, καθ' ὅσον δὲν πρόκειται περὶ ἀπλῆς διαφορᾶς ὀφειλομένης εἰς τὴν διάφορον φρασεολογίαν, ἀλλὰ τοῦναντίον περὶ οὐσιώδους δογματικῆς διαφορᾶς ἀναγομένης εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν ἐνότητα τῆς θείας οὐσίας. Μεταξὺ Τριαδολογίας καὶ Πνευματολογίας ὑπάρχει μόνον μεθοδολογικὴ διάκρισις καὶ οὐχὶ οὐσιαστικὴ ὡς ἐσφαλμένως ἀφήνει νὰ νοηθῇ τὸ προτεινόμενον σχέδιον θεματολογίας τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν.

IV. Ἡ προτεινομένη ὑπὸ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν νέα ἐν τῇ διατυπώσει τῆς θεματολογίας, ἥτις προῆλθεν ἐκ τῆς ἐνσωματώσεως τῆς Ἐκκλησιολογίας

1. Πώς πρέπει να νοηθῆ ἡ μυστηριακὴ φύσις τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Θείας Εὐχαριστίας πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα; Ποία σχέσις ὑπάρχει μεταξύ τῶν Μυστηρίων (κυρίως τῆς Εὐχαριστίας) καὶ τῆς Χριστολογίας, τῆς Πνευματολογίας καὶ τῆς Τριαδολογίας;

2. Ποία εἶναι ἡ σχέσις μεταξύ τῆς Θείας Εὐχαριστίας τελομένης περὶ τὸν Ἐπίσκοπον ὑπὸ τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Μυστηρίου τοῦ ἐνὸς Θεοῦ ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν τριῶν Προσώπων;

3. Ποία εἶναι ἡ σχέσις μεταξύ τῆς εὐχαριστιακῆς ταύτης Λειτουργίας τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς κοινωνίας πασῶν τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν ἐν τῇ Μιᾷ, Ἁγίᾳ Ἐκκλησίᾳ τοῦ ἐνὸς Θεοῦ ἐν τρισὶ προσώποις;

Πρὶν ἢ κατακλείσωμεν τὸ κεφάλαιον τοῦτο τῆς θεματολογίας μὲ τὴν ὁποίαν θὰ ἀσχοληθῆ τὸ προσεχὲς ἔτος (1982) ἡ Μικτὴ Θεολογικὴ Ἐπιτροπὴ κρίνεται ἀναγκαῖον, διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Διαλόγου ἀφ' ἐνὸς καὶ διὰ τὴν ἀποφυγὴν πάσης περαιτέρω παρεξηγήσεως ἀφ' ἑτέρου, νὰ ὑπογραμμισθῆ ἅπαξ καὶ διὰ παντός, ὅτι ἡ παρατηρηθεῖσα ἐν Ρόδῳ «ἔλλειψις συμφωνίας» μεταξύ τῆς Ἀντιπροσωπείας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ὠρισμένων ἐκ τῶν ἀντιπροσωπειῶν τῶν λοιπῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν δὲν ἀφώρα εἰς τὴν θεματολογίαν αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν, ἀλλ' εἰς τὴν διαφοροποίησιν τῶν δογματικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν προϋποθέσεων, ὑφ' ἃς ἔδει νὰ καταρτισθῆ ὁ κατάλογος τῶν πρὸς μελλοντικὴν συζήτησιν θεμάτων. Ἐπαναλαμβάνω τοῦτο κατηγορηματικῶς ἔτι ἅπαξ. Ἡ θέσις, τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ἡ Ἀντιπροσωπεία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος παρεξηγήθη. Τοῦτο ὅμως δὲν ἔπρεπε νὰ συμβῆ, διότι πᾶσα τυχὸν ἀντίρρησης προβαλλομένη ἐν στρογγύλῃ τραπέζῃ, ὡς δύναται τις νὰ χαρακτηρίσῃ τὴν αἴθουσαν τῶν καθαρῶς θεολογικῶν ἐργασιῶν τῆς Μικτῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς, ἀνοίγει νέους ὀρίζοντας, ἐρεθίζει τὸ ἐνδιαφέρον τῶν διαλεγομένων, φέρει εἰς φῶς ὠρισμένας σκοτεινάς μέχρι τοῦδε ὄψεις τοῦ ὑπὸ συζήτησιν ἀντικειμένου καὶ οὕτω πως γίνεται δημιουργὸς νέας προβληματολογίας, ἣτις καὶ ἀναγκάζει, οὕτως εἰπεῖν, τὰ διαλεγόμενα μέρη νὰ ἴδωσι τὸ αὐτὸ θέμα ὑπὸ διαφορετικὴν ὀπτικὴν γωνίαν καὶ ἀκολούθως νὰ μελετήσωσι τοῦτο κατὰ τρόπον περισσότερον συστηματικόν, καὶ δὴ καθ' ἕλον αὐτοῦ τὸ πλάτος καὶ βάθος, ὥστε οὐ μόνον νὰ ἀνευρεθῆ ἀλλὰ πρὸς τούτοις καὶ νὰ διαπιστωθῆ καὶ διὰ καταλλήλων ὄρων νὰ ἐκφρασθῆ ἡ τυχὸν ὑπάρχουσα ταυτότης ἀπόψεων. Αἱ προβληθεῖσαι ἀντιρρήσεις τῆς Ἀντιπροσωπείας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπέβλεπον εἰς αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν σκοπόν, δι' ὃ καὶ πρέπει αὐταὶ νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὑπὸ τῶν καλῆς πίστεως μελετητῶν μᾶλλον ὡς θετικαὶ καὶ οὐχὶ ὡς ἀρνητικαί.

Εἶναι ἄλλως τε φυσικόν, ἢ ἀκόμη καὶ ἀναγκαῖον, θὰ ἔλεγον, εἰς ἓνα τόσον σπουδαῖον, πολύπλοκον καὶ εὐαίσθητον Διάλογον τῆς ἀληθείας, ὡς εἶναι ὁ παρών, νὰ ὑπάρχωσι διάφοροι γνῶμαι, αἱ ὁποῖαι, χάριν τοῦ γενικοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ τῆς εὐοδώσεως τοῦ ἀντικειμενικοῦ σκοποῦ τοῦ Διαλόγου, πρέπει νὰ προβάλλωνται, νὰ συζητῶνται καὶ νὰ κρίνωνται καλοπίστως καὶ ἀντικειμενικῶς ὑπὸ τῶν Συνέδρων. Ἄλλως τε τοῦτο σημαίνει Διάλογος, καὶ δὴ ἐπιστημονικός, ὡς εἶναι ὁ ἡμέτερος. Πιθανὴ προβολὴ ἀντιρρήσεώς τινος ἀποτελεῖ κατ' ἐξοχὴν ὑγιὲς στοιχεῖον διὰ τὸν Διάλογον, καθιστᾷ τοῦτον ἄκρως ζωτικὸν καὶ ἐνδιαφέροντα, ἔτι δὲ ἐγγυᾶται τὸ ἀσφαλὲς τῶν πορισμάτων αὐτοῦ. Αὕτη εἶναι ἡ ἀναμφήριστος ἐμπειρία, τὴν ὁποίαν δυνάμεθα νὰ ἀποκομίσωμεν ἐκ τῶν πολυμῶρων, πολυειδῶν, μακρῶν, ἐπιπόνων καὶ σκληρῶν συζητήσεων, λαβουσῶν χώραν τόσον ἐν ταῖς Οἰκουμενικαῖς καὶ Τοπικαῖς Συνόδοις τοῦ παρελθόντος, ὅσον καὶ ἐν τοῖς διαφόροις διορθοδόξοις καὶ διαχριστιανικοῖς συνεδρίοις τοῦ τε ἀμεσωτέρου παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος.

(*Συνεχίζεται*)